

Lovforslag nr. L 20

Folketinget 2016-17

Fremsat den 5. oktober 2016 af justitsministeren (Søren Pind)

Forslag

til

Lov om ændring af lov om retsplejeloven

(Sagkyndig bevisførelse m.v.)

§ 1

I retsplejeloven, jf. lovbekendtgørelse nr. 1255 af 16. november 2015, som ændret senest ved lov nr. 632 af 8. juni 2016, foretages følgende ændringer:

1. I § 182, 2. pkt., indsættes efter »retten« : », jf. dog § 209 a, stk. 2«.

2. I § 198, stk. 1, indsættes som 2. pkt.:

»Finder retten det hensigtsmæssigt under hensyn til sagens og skønstemaets karakter, kan den udpege flere skønsmænd til at besvare samme spørgsmål.«

3. § 209 affattes således:

»§ 209 At syn og skøn har fundet sted, udelukker ikke fornyet syn og skøn over samme genstand ved de samme skønsmænd. Det samme gælder fornyet syn og skøn ved andre skønsmænd, når retten finder det hensigtsmæssigt under hensyn til fremførte indsigelser og andre muligheder for at få skønstemaet yderligere belyst eller til sagens og skønstemaets karakter.«

4. Efter § 209 indsættes:

»§ 209 a Retten kan i en borgerlig sag efter fælles anmodning fra sagens parter tillade, at parterne som supplement til eller i stedet for optagelse af syn og skøn fremlægger erklæringer, som parterne hver især indhenter fra sagkyndige, om konkrete forhold af teknisk, økonomisk eller lignende karakter. Rettens tilladelse omfatter også sagens behandling i ankeinstansen.

Stk. 2. Ved afhøring af sagkyndige, der har afgivet de i stk. 1 nævnte erklæringer, kan de sagkyndige som udgangspunkt overvære afhøringen af hinanden og eventuelle skønsmænd, og retten kan give de sagkyndige lov til at rådføre sig med hinanden, inden de svarer.

Stk. 3. Domstolsstyrelsen kan fastsætte regler om, at erklæringer som nævnt i stk. 1 skal afgives på særlige blanketter, og at erklæringen skal fremsendes til retten i et særligt format, herunder digitalt.«

5. I § 316, stk. 1, indsættes som 3. pkt.:

»Udgifter til sagkyndig bistand, der er indhentet med rettens tilladelse i medfør af § 209 a, stk. 1, erstattes dog ikke.«

6. Efter § 341 indsættes:

»§ 341 a Erklæringer om konkrete forhold af teknisk, økonomisk eller lignende karakter, som en part inden sagsanlægget har indhentet hos sagkyndige, kan fremlægges som bevis, medmindre erklæringens indhold, omstændighederne ved dens tilblivelse eller andre forhold giver grundlag for at fravige udgangspunktet. Har en part fremlagt en sådan erklæring, kan modparten under i øvrigt samme betingelser fremlægge en tilsvarende erklæring, selv om denne erklæring først har kunnet indhentes efter sagens anlæg.

Stk. 2. Erklæringer om bedømmelsen af juridiske forhold efter dansk ret, som en part har indhentet fra retskyndige, kan inddrages til brug for den juridiske argumentation, men ikke under sagen i øvrigt.«

7. I § 353, stk. 1, nr. 13, indsættes efter »§ 196,« : »tilladelse til bevisførelse efter § 209 a«.

§ 2

Loven træder i kraft den 1. juli 2017.

§ 3

Loven gælder ikke for Færøerne og Grønland.

Bemærkninger til lovforslaget

Almindelige bemærkninger

Indholdsfortegnelse

1. Indledning
2. Lovforslagets udformning
  - 2.1. Flere skønsmænd til at vurdere samme spørgsmål
    - 2.1.1. Gældende ret
    - 2.1.2. Retsplejerådets overvejelser
    - 2.1.3. Justitsministeriets overvejelser
  - 2.2. Sagkyndige erklæringer og sagkyndige vidner i civile sager
    - 2.2.1. Gældende ret
    - 2.2.2. Retsplejerådets overvejelser
    - 2.2.3. Justitsministeriets overvejelser
3. Økonomiske og administrative konsekvenser for det offentlige
4. Økonomiske og administrative konsekvenser for erhvervslivet mv.
5. Administrative konsekvenser for borgerne
6. Miljømæssige konsekvenser
7. Forholdet til EU-retten
8. Hørte myndigheder og organisationer mv.
9. Sammenfattende skema

1. Indledning

Retsplejerådet har i betænkning nr. 1558/2016 om reform af den civile retspleje IX (Sagkyndig bevisførelse mv.) (herefter betænkningen) præsenteret en række anbefalinger om anvendelse af andre sagkyndige beviser i civile retssager end syn og skøn samt om, hvorvidt der i videre omfang end hidtil skal være adgang til at anvende flere skønsmænd til at vurdere samme spørgsmål.

Lovforslaget indeholder på baggrund af anbefalingerne en række forslag til ændringer af reglerne om syn og skøn, så der indføres udvidede muligheder for anvendelse af to (eller flere) skønsmænd med samme faglige baggrund.

Det foreslås således, at retten kan beslutte fra starten at udpege to (eller flere) skønsmænd med samme faglige baggrund til at vurdere det samme spørgsmål. Det foreslås desuden, at muligheden for at få udmeldt et nyt syn og skøn ved en anden skønsmand udvides i et vist omfang.

Lovforslaget indebærer endvidere, at der indføres udvidede muligheder for fremlæggelse af sagkyndige beviser i civile retssager.

Det foreslås således at lovfæste den udvidede adgang for parterne i en civil retssag til at fremlægge sagkyndige erklæringer, der er ensidigt indhentet af den enkelte part forud for sagens anlæg, som har udviklet sig i retspraksis. Det foreslås i den forbindelse som noget nyt, at modparten i sådanne tilfælde kan fremlægge en ensidigt indhentet ”moderklæring”, selv om denne først har kunnet indhentes efter sagsanlægget.

Det foreslås endvidere, at parterne i en civil sag i enighed og med rettens tilladelse kan beslutte, at der som led i bevisførelsen kan fremlægges sagkyndige erklæringer, som parterne hver især indhenter efter sagsanlægget, enten som supplement til eller i stedet for syn og skøn.

2. Lovforslagets udformning

2.1. Flere skønsmænd til at vurdere samme spørgsmål

2.1.1. Gældende ret

2.1.1.1. Sagkyndig bevisførelse kan ske ved syn og skøn. Reglerne herom fremgår af retsplejelovens kapitel 19, som blev nyaffattet ved lov nr. 737 af 25. juni 2014.

Reglerne om syn og skøn er i vidt omfang ens for civile sager og straffesager, men syn og skøn anvendes meget sjældent i straffesager.

2.1.1.2. Afholdelse af syn og skøn i en civil sag sker på baggrund af en begæring fra den part, som har brug for erklæringen for at løfte sin bevisbyrde. Begæringen skal være ledsaget af et skønstema, hvor det skal angives, hvad der er den overordnede ramme for det foreslåede syn og skøn, jf. retsplejelovens § 196, stk. 2, hvorefter begæringen skal oplyse genstanden for syn og skøn og formålet med forretningen.

Inden retten træffer afgørelse om udmelding af syn og skøn, skal modparten have lejlighed til at udtale sig. Drøftelse af begæringen om syn og skøn kan bl.a. ske i forbindelse med et forberedende møde, jf. retsplejelovens § 353, stk. 1, nr. 13.

En begæring om syn og skøn fremsættes almindeligvis efter, at retssagen er anlagt. Begæringen skal i så fald som udgangspunkt fremsættes senest på det forberedende møde eller, hvis et sådant møde ikke afholdes, senest 4 uger efter rettens meddelelse om, at der ikke skal holdes et forberedende møde, jf. retsplejelovens § 353, stk. 4.

Syn og skøn kan imidlertid også finde sted forud for anlæg af en retssag som led i isoleret bevisoptagelse efter retsplejelovens § 343, f.eks. for at få afklaret, om der er grundlag for en retssag, eller hvis der er risiko for, at den genstand, sagen angår, vil forringes eller på anden måde ændres.

Når retten har truffet afgørelse om udmeldelse af syn og skøn, stiller parterne spørgsmål til skønsmændene. Parterne behøver ikke at være enige om spørgsmålene. Først sender den part, som har begæret syn og skøn, sine spørgsmål til skønsmændene og retten, og derefter får også modparten lejlighed til at stille spørgsmål. Parterne kan også drøfte formuleringen af spørgsmålene til skønsmændene på det forberedende møde, jf. retsplejelovens § 353, stk. 1, nr. 14.

Retten kan i medfør af retsplejelovens § 197, stk. 2, afvise spørgsmål, som ligger uden for skønsmændens faglige kom-

petence eller uden for de rammer, som retten har fastsat for skønsforretningen, eller som skønnes at være uden betydning for sagen, jf. retsplejelovens § 341. Retten kan endvidere afvise spørgsmål, som på en utilbørlig måde forsøger at lede skønsmanden i en bestemt retning, eller som forudsætter, at skønsmanden tager stilling til spørgsmål, som det er op til retten at tage stilling til.

2.1.1.3. Retten kan efter retsplejelovens § 198 udpege en eller flere skønsmænd. I de fleste retssager medvirker kun én skønsmand, men retten kan efter parternes henstilling vælge at udpege flere.

I praksis udmeldes (mindst) to skønsmænd, hvis der er behov for kendskab til forskellige fagområder ved besvarelsen af de stillede spørgsmål. I store sager, som kan bære fordyrelsen ved udmeldelse af flere skønsmænd, udmeldes der endvidere jævnligt to skønsmænd, hvis fagkundskab kan supplere hinanden.

Retsplejelovens § 198, stk. 2, bestemmer herudover, at der bør udpeges mindst to skønsmænd, hvis foretagelse af syn og skøn vil medføre tilintetgørelse eller forandring af den genstand, sagen vedrører, og det ikke er muligt at holde en del af genstanden uden for undersøgelsen.

Enhver af parterne kan komme med forslag til skønsmænd, men retten er ikke bundet heraf. Kan parterne enes om en bestemt skønsmand, vil retten imidlertid normalt følge parternes indstilling.

En skønsmand skal være uberygtet og uvildig, jf. retsplejelovens § 199. Skønsmanden skal endvidere være sagkyndig på det relevante felt, hvilket ikke er til hinder for, at skønsmanden undervejs kan konsultere f.eks. et teknologisk institut, hvis der er behov for specifikke oplysninger, beregninger mv.

2.1.1.4. Efter udpegningen af skønsmanden sendes spørgsmålene til skønsmanden til besvarelse. I den forbindelse fastsætter retten en frist for, hvornår skønserklæringen skal foreligge. Hvis fristen ikke overholdes, kan udpegningen af skønsmanden tilbagekaldes, jf. retsplejelovens § 202.

En skønsmands besvarelse skal som udgangspunkt baseres på kendskab til alle sagens akter, herunder sagkyndige erklæringer, der er fremlagt i sagen, jf. afgørelserne refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 2010.2471 H og 2011.3074 H. Dette udgangspunkt må dog fraviges under visse konkrete omstændigheder, f.eks. når erklæringen på forhånd må antages at være uden betydning for besvarelsen af skønstemaet, eller hvis erklæringen er egnet til på utilbørlig måde at påvirke besvarelsen af skønstemaet.

Skønsmanden gennemfører efter modtagelsen af spørgsmålene mv. en skønsforretning. Angår skønsforretningen en fysisk genstand, foretager skønsmanden i forbindelse med skønsforretningen en besigtigelse af genstanden. Parterne skal have underretning om sted og tidspunkt for skønsforretningen, jf. retsplejelovens § 203, stk. 1.

2.1.1.5. Efter afholdelse af skønsforretningen skal skønsmanden udarbejde en skriftlig skønserklæring til retten, som indeholder skønsmandens besvarelse af parternes spørgsmål, jf. retsplejelovens § 204, stk. 1.

Er erklæringen mangelfuld, f.eks. fordi skønsmanden ikke har foretaget tilstrækkelige undersøgelser af genstanden eller ikke har besvaret alle spørgsmål, kan retten pålægge skønsmanden at omgøre eller supplere den i en yderligere skriftlig erklæring.

Afgives erklæring af to eller flere skønsmænd, skal den enkelte skønsmands mening fremgå af erklæringen, hvis der ikke er enighed, eller hvis skønsmændene repræsenterer forskellige fagområder, jf. § 204, stk. 2.

Efter retsplejelovens § 204, stk. 3, kan Domstolsstyrelsen fastsætte regler om, at der i forbindelse med syn og skøn skal anvendes særlige blanketter til spørgsmål og svar, og at spørgsmål og svar skal fremsendes i et særligt format, herunder digitalt.

2.1.1.6. Efter modtagelsen af skønserklæringen, kan parterne have behov for at stille supplerende spørgsmål til den eller de udmeldte skønsmænd. Hvis en part ønsker at stille supplerende spørgsmål, skal disse fremsendes til retten og modparten inden en frist fastsat af retten, jf. retsplejelovens § 205.

Retten afgør, om der må stilles supplerende spørgsmål. Det klare udgangspunkt er, at der kun kan stilles supplerende spørgsmål én gang. Dette gælder normalt også, hvis der under anke er anledning til at stille (yderligere) supplerende spørgsmål til den skønsmand, der har afgivet skønserklæring til brug for den eller de foregående instansers behandling af sagen. Såfremt spørgsmålene tillades, træffer retten afgørelse om, hvorvidt de supplerende spørgsmål skal besvares skriftligt af skønsmanden ved en supplerende skønserklæring eller mundtligt af skønsmanden i et retsmøde.

De supplerende spørgsmål sendes på forhånd til skønsmanden, uanset om besvarelsen heraf skal ske i en supplerende skønserklæring eller mundtligt af skønsmanden i et retsmøde, således at skønsmanden har mulighed for eventuelt at foretage supplerende undersøgelser mv.

2.1.1.7. Skønsmanden kan indkaldes til et retsmøde for at besvare spørgsmål i tilknytning til skønserklæringen, herunder supplerende spørgsmål, som er fremsendt efter reglerne i retsplejelovens § 205. Skønsmanden skal kun afhøres i retten, hvis det konkret vurderes, at der er behov herfor.

Lovens § 206, stk. 2, indeholder regler om, hvem der skal lade sig afhøre, hvis der er flere skønsmænd. Bestemmelsen indebærer, at der som udgangspunkt kun møder én skønsmand i retten, hvis skønsmændene repræsenterer samme fagområde. Hvis der er meningsforskel, møder en skønsmand for hver af de meninger, hvori skønsmændene har delt sig. Skønsmændene udpeger selv den eller dem, der skal give møde. Hvis erklæringen er afgivet af flere skønsmænd, som

repræsenterer hvert deres fagområde, møder som udgangspunkt en skønsmand for hvert fagområde.

En skønsmand afhøres efter reglerne om afhøring af vidner, men skønsmand kan som udgangspunkt overhøre hinandens og andre vidners forklaringer og kan gives lov til at rådføre sig med hinanden, inden de svarer, jf. § 206, stk. 3. Loven er ikke til hinder for, at alle skønsmand kan afhøres under et.

2.1.1.8. Efter retsplejelovens § 209 udelukker syn og skøn ikke, at der kan foretages fornyet syn og skøn over samme genstand ved de samme skønsmand eller, når retten finder det hensigtsmæssigt, ved andre skønsmand.

En begæring om nyt syn og skøn imødekommes i reglen, når der er behov for at benytte en skønsmand med en anden fagkundskab end den skønsmand, der tidligere har gennemført et syn og skøn.

Retten er derimod i praksis tilbageholdende med at udmelde et nyt syn og skøn, hvis en part ønsker at benytte en skønsmand med samme kompetencer, som den, der tidligere har gennemført et syn og skøn i den samme eller en underordnet retsinstans eller forud for retssagens anlæg som led i isoleret bevisoptagelse. I så fald kan begæringen om nyt syn og skøn som hovedregel alene forventes at blive imødekommet, såfremt parten kan påvise inhabilitet hos skønsmanden eller væsentlige forhold af en karakter, som skaber tvivl om skønsmandens egnethed til at varetage opgaven. I modsat fald henvises parten i stedet til at stille supplerende spørgsmål til den oprindelige skønsmand.

For at underbygge, at skønsmanden har begået fejl, kan en part med rettens tilladelse fremskaffe en sagkyndig erklæring herom til brug for rettens stillingtagen til, om der skal udmeldes nyt syn og skøn.

I afgørelsen refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 2005.1472 H tillod Højesteret, at en ensidigt indhentet sagkyndig erklæring vedrørende en skønserklæring kunne fremlægges med henblik på stillingtagen til eventuelt nyt syn og skøn. Skønsmanden erkendte på baggrund af erklæringen, at han havde begået fejl i forbindelse med en opgørelse af en rentebærende gæld. Højesteret fandt, at fejlen kunne berigtiges ved supplerende spørgsmål til skønsmanden, og en anmodning om nyt syn og skøn blev ikke imødekommet, idet den begåede fejl ikke i sig selv var tilstrækkelig til at skabe usikkerhed med hensyn til, om erklæringen opfyldte de faglige krav, som var en forudsætning for, at den kunne tjene sit formål (som var at vurdere en værdiansættelses holdbarhed).

I afgørelsen refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 1997.1438 Ø blev en anmodning om nyt syn og skøn imødekommet, fordi der var opstået tvivl om skønsmandens upartiskhed. Skønsmanden havde således lagt vægt på forudsætninger, der ikke fremgik af begæringen om syn og skøn, og som der var uenighed om, og havde endvidere ensidigt indhentet oplysninger hos en af parterne.

I afgørelsen refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 2008.2743 Ø fandtes det ikke at kunne begrunde et nyt syn og skøn, at skønsmanden med urette havde nægtet en parts advokat at være til stede under en skønforretning.

I afgørelsen refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 2009.567 V blev en anmodning om nyt syn og skøn afslået, fordi det ikke kunne anses som en væsentlig fejl, der kunne begrunde et nyt syn og skøn, at skønsmanden af egen drift havde indhentet en geoteknisk rapport.

2.1.1.9. Retten tager i dommen stilling til den endelige fordeling af sagsomkostningerne efter reglerne i retsplejelovens kapitel 30, herunder omkostninger til syn og skøn. Det er udgangspunktet, at den tabende part skal erstatte modparten de udgifter, retssagen har påført modparten, medmindre parterne har aftalt andet, jf. retsplejelovens § 312, stk. 1.

Den part, som på uforsvarlig måde har foranlediget bl.a. unyttig bevisførelse, skal dog, selv om parten vinder sagen, erstatte modparten udgifterne herved, jf. retsplejelovens § 318, stk. 1. Parter kan desuden pålægges at bære de omkostninger, som de har forårsaget ved handlemåde i strid med § 336 a, hvorefter parterne bl.a. har pligt til at fremme sagen med fornøden hurtighed og til at undgå unødige sagsskridt.

Før den endelige fordeling af sagsomkostningerne træffer retten i medfør af retsplejelovens § 208, stk. 1, afgørelse om en foreløbig fordeling af omkostningerne ved syn og skøn.

Når skønforretningen er afsluttet, skal skønsmanden således fremsende sit honorarkrav til retten, hvor skønsmanden skal begrunde sit honorarkrav og i den forbindelse angive, hvordan kravet forholder sig til det prisoverslag, skønsmanden skulle udfærdige før udpegningen efter retsplejelovens § 201, stk. 1. Hvis honorarkravet overstiger prisoverslaget, skal skønsmanden redegøre for baggrunden herfor. Skønsmanden skal endvidere redegøre for, hvordan honorarkravet fordeler sig i forhold til parternes spørgsmål.

Retten træffer derefter afgørelse om skønsmandens honorar på baggrund af bemærkningerne fra skønsmanden og parterne. I den forbindelse tager retten stilling til den foreløbige fordeling af omkostningerne.

Reglen suppleres af retsplejelovens § 311, stk. 2, hvoraf det fremgår, at retten efter anmodning fra den part, som foreløbig skal betale de omkostninger, der er forbundet med processuelle skridt, som parten har foretaget eller anmodet om, kan bestemme, at modparten foreløbig skal betale en del af omkostningerne, hvis modpartens spørgsmål til skønsmanden mv. i væsentlig grad har bevirket en forøgelse af omkostningerne.

Den part, der har begæret syn og skøn, og partens rettergangsfuldmægtig hæfter for omkostningerne ved syn og skøn fra fremsættelse af begæring herom, jf. retsplejelovens § 208, stk. 3. Modparten og dennes rettergangsfuldmægtig hæfter dog for den del af omkostningerne, der kan henføres til besvarelsen af modpartens spørgsmål. Hvis skønsmanden

er indkaldt til hovedforhandlingen, hæfter den part, som har ønsket skønsmanden indkaldt, for omkostninger hertil. Retten kan bestemme, at parterne skal stille sikkerhed for omkostningerne ved syn og skøn. Dette gælder også, når parterne er repræsenteret ved advokat.

En bevilling om fri proces medfører som udgangspunkt, at statskassen betaler omkostninger, f.eks. til syn og skøn, som med føje er afholdt i forbindelse med sagen, jf. retsplejelovens § 331, stk. 1, nr. 3.

Det er ikke nødvendigt, at der er opnået tilsagn fra retten om godtgørelse, før en udgift afholdes, men det er ikke ensbetydende med, at retten er afskåret fra at meddele et forhåndstilsagn om dækning af en udgift, hvis en part er i tvivl om, hvorvidt en omkostning vil blive dækket.

Retten kan efter retsplejelovens § 332, stk. 2, pålægge en part, der har fri proces, helt eller delvist at erstatte statskassen udgifterne ved den fri proces, herunder f.eks. udgifter til syn og skøn, i det omfang udgifterne ikke pålægges modparten, når partens forhold taler for det. Foreligger der ikke groft uagtsomme eller svigagtige forhold, skal der efter praksis meget til, før der er tilstrækkeligt grundlag for at lade parten refundere statskassens udgifter til fri proces, jf. f.eks. afgørelsen refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 2004.271 Ø, hvor det ikke fandtes tilstrækkeligt for at pålægge parten at refundere statskassens udgifter efter den dagældende bestemmelse, at sagen var blevet afvist på grund af partens overskridelse af en søgsmålsfrist.

2.1.1.10. Reglerne om syn og skøn er i vidt omfang ens for civile sager og straffesager, jf. retsplejelovens § 210, stk. 2, som bestemmer, at lovens § 197, § 198, stk. 1-3, §§ 199-204, § 207, § 208, stk. 1, 1. og 2. pkt., og stk. 2, og § 209 finder anvendelse i straffesager med de ændringer, der følger af forholdets natur. For så vidt angår begæringen om syn og skøn, muligheden for at stille supplerende spørgsmål og skønsmandens forklaring i retten gælder der dog særlige regler for straffesager.

Retten kan efter begæring fra tiltalte eller anklagemyndigheden bestemme, at der i en straffesag skal foretages syn og skøn, jf. retsplejelovens § 210, stk. 1. Begæringen skal indeholde de fornødne oplysninger for, at retten kan tage stilling til begæringen, herunder om, hvad der er genstanden for syn og skøn, og hvad der er formålet med forretningen.

Som i civile sager er det også i straffesager op til parterne at formulere spørgsmål til skønsmanden, jf. retsplejelovens § 197, stk. 1. Hver af parterne har således som udgangspunkt mulighed for at stille de spørgsmål, parten ønsker. Retsplejelovens § 197, stk. 2, om rettens mulighed for at afskære spørgsmål, gælder også i straffesager, men det er forudsat, at retten i straffesager har en mere aktiv rolle i forbindelse med formuleringen af spørgsmålene, navnlig hvis der er uenighed mellem parterne om formulering af spørgsmålene.

Der er efter retsplejelovens § 210, stk. 3, vid adgang til at stille skønsmanden supplerende spørgsmål til skønserklæ-

ringen. Spørgsmål afskæres således som udgangspunkt kun, såfremt disse er åbenbart overflødige eller ikke er stillet inden en af retten fastsat frist.

Skønsmanden kan i medfør af retsplejelovens § 210, stk. 4, indkaldes til hovedforhandlingen i straffesager for at gennemgå skønserklæringen og besvare spørgsmål i tilknytning hertil. Reglerne i retsplejelovens § 206, stk. 2 og 3, om forklaring ved flere skønsmænd, finder tilsvarende anvendelse.

2.1.2. Retsplejerådets overvejelser

2.1.2.1. Indledning

Proceduren i forbindelse med syn og skøn udmeldt af retten sikrer bl.a., at den sagkyndige er uvildig i forhold til sagens parter og skønstemaet, og at parterne har lige muligheder for at stille de spørgsmål til skønsmanden, som de ønsker. Blandt andet som følge heraf bliver skønsmændenes erklæringer ofte tillagt meget stor bevismæssig vægt. Afhængig af sagens nærmere karakter kan der derfor let hos en part opstå en fornemmelse af, at det står og falder med skønsmandens konklusioner, om parten vinder eller taber sagen.

Dette har generelt den positive virkning, at parterne udviser stor omhu med formuleringen af spørgsmålene til skønsmanden – eventuelt med egen sagkyndig bistand hertil – og med hensyn til at sikre, at skønsmanden til brug for sin besigtigelse og sin besvarelse af skønstemaet har alt baggrundsmateriale, som er relevant set fra den pågældende parts synsvinkel. Der kan imidlertid inden for flere fagområder – ikke kun inden for eksempelvis økonomisk teori og statistik eller design, men også i øvrigt på det naturvidenskabelige, samfundsvidenskabelige og humanistiske område – være forskellige teoretiske eller metodiske tilgange inden for de enkelte fag. Disse forskelle i de sagkyndiges foretrukne måder at forholde sig til en given problemstilling på kan undertiden have væsentlig betydning for skønsmandens bevarelse af spørgsmålene, uanset om skønsmanden forsøger at tage forbehold for, at der kan være andre måder at se sagen på. I en række tilfælde findes der således ikke kun ét "rigtigt" svar. Som følge heraf kan det – trods omhu med udformning af spørgsmål og forberedelse af skønsmanden – undertiden synes at bero på, hvem der er blevet udpeget som skønsmand, hvordan det udmeldte syn og skøn falder ud. Navnlig i sådanne tilfælde kan parterne ønske at have større sikkerhed for at kunne få bibragt retten den sagkyndige synsvinkel, som bedst støtter den pågældende parts standpunkt i sagen.

Et sådant ønske kan principielt set søges imødekommet på flere forskellige måder, dels ved at udvide mulighederne for at få flere skønsmænd til at bedømme det samme emne – dvs. ved at justere de gældende regler om syn og skøn – dels ved, at parterne i stedet for eller som supplement til syn og skøn kan fremlægge sagkyndige erklæringer, som de selv har indhentet eller indhenter under sagen, og som vedrører de konkrete bevistemaer i den pågældende sag.

Overvejelser om disse spørgsmål må efter Retsplejerådets opfattelse inddrage det almindelige forhandlingsprincip sammenholdt med, at syn og skøn også fungerer som sagkyndig bistand for retten, når den skal vurdere sagens bevismateriale. Det må endvidere indgå i overvejelserne, at et af formålene med proceduren i forbindelse med syn og skøn netop er at sikre, at der normalt kun er behov for, at der skal indhentes én sagkyndig erklæring om det pågældende tema, hvilket i almindelighed er med til at begrænse udgifterne og dermed også risikoen ved at føre en retssag og sikre, at sagen ikke trækker i unødigt langdrag.

Der henvises i øvrigt til betænkningen side 49-50.

2.1.2.2. To eller flere skønsmand fra starten

Efter den ændring af retsplejelovens regler om syn og skøn, der trådte i kraft i 2014, er der blevet indført en større frihed for parterne til at stille skønsmanden netop de spørgsmål, de selv forventer kan fremkalde de svar, som kan have afgørende bevismæssig betydning i den pågældende sag.

Denne ændring af reglerne om syn og skøn har navnlig haft til formål at fremme en hurtigere og mere effektiv gennemførelse af skønsforretninger, derved at der som nævnt ikke længere skal bruges tid på at opnå enighed om formuleringen af spørgsmålene til skønsmanden. Ændringen har samtidig også forbedret parternes mulighed for at få skønsmanden til at forholde sig til de aspekter, de selv anser for afgørende, herunder eventuelle nye faglige synsvinkler, som skønsmanden måske endnu ikke er bekendt eller fuldt fortrolig med. De nye regler rækker dog ikke på nogen måde ved skønsmandens selvstændighed og uafhængighed, og der kan fortsat forekomme situationer, hvor der er flere anerkendte faglige tilgange til en problemstilling, og hvor parterne kan opleve det som ret afgørende for udfaldet af skønsforretningen, hvilken "skole" inden for fagområdet den udpegede skønsmand tilhører.

Retsplejerådet finder derfor, at der bør åbnes mulighed for, at retten i særlige tilfælde kan beslutte at udpege to (eller flere) skønsmand til at besvare de samme spørgsmål. Den gældende bestemmelse i retsplejelovens § 198 er efter sin ordlyd ikke til hinder herfor, men hjemlen til at udpege mere end én skønsmand er hidtil (bortset fra særtilfælde, hvor skønsforretningen vil medføre, at genstanden ødelægges eller forandres) kun blevet brugt, hvis det for at kunne besvare spørgsmålene har været nødvendigt at udpege skønsmand, der dækker forskellige fagområder, eller hvis der har været tale om store sager, der har kunnet "bære" fordyrelsen, og hvor skønsmandenes fagkundskab har kunnet supplere/komplettere hinanden. Det vil derfor efter rådets opfattelse være rigtigst at ændre bestemmelsen, således at det kommer til at fremgå klart, at der også vil kunne udpeges flere skønsmand til at besvare det eller de samme spørgsmål, dvs. skønsmand der dækker det samme fagområde. Der vil navnlig kunne være anledning til at bruge en sådan regel, og dermed fravige udgangspunktet om, at der kun skal medvirke én skønsmand inden for samme fagområde, i tilfælde,

hvor der er forskellige relevante faglige synsvinkler eller metoder inden for det pågældende fagområde, og hvor der samtidig er rimelig grund til at antage, at dette vil kunne få betydning for skønsmandens konklusioner.

En regel om, at der kan udpeges flere skønsmand til at vurdere de samme spørgsmål, må ikke bruges til at vidtløftiggøre bevisførelsen i strid med det generelle hensyn til at sikre en hurtig og omkostningseffektiv procesførelse. Rådet finder imidlertid, at retten nøje vil kunne vurdere i det enkelte tilfælde, om det på grundlag af sagens og skønstemaets karakter er hensigtsmæssigt at udpege to (eller flere) skønsmand fra starten.

Der vil naturligvis ikke være "flere skoler" eller nyudviklede faglige synsvinkler på alle fagområder, og i nogle tilfælde vil der formentlig også kunne være et praktisk problem med at finde flere skønsmand, som både er uafhængige og kvalificerede. Og selv om retten finder det sandsynliggjort, at der er forskellige relevante faglige tilgange til de spørgsmål, der skal stilles, må retten også nøje vurdere det omkostningsmæssige aspekt, navnlig hvis kun den ene part ønsker flere skønsmand udpeget. I så fald vil retten kunne tage i betragtning, om sagen skønnes at have så væsentlig betydning for parterne – eventuelt på grund af de økonomiske værdier, den angår – at sagen "kan bære" fordyrelsen ved at udpege to eller flere skønsmand.

Rådet finder det sandsynligt, at en sådan mulighed for helt fra starten at få flere fagkyndige øjne på bevistemaet ofte vil blive oplevet af parterne som lige så hensigtsmæssigt som at bruge "egne" eksperter efter den regel herom, som rådet foreslår, jf. pkt. 2.2.2.2 nedenfor.

Rådet foreslår derfor, at retsplejelovens § 198 ændres i overensstemmelse med det anførte. Det vil efter rådets opfattelse være mest hensigtsmæssigt, at de sagkyndige inden for samme fagområde som udgangspunkt afgiver et fælles svar, således at det så klart som muligt kan fremgå, hvor de sagkyndige er enige og uenige.

Der henvises i øvrigt til betænkningen side 51-52.

2.1.2.3. Udvidet mulighed for nyt syn og skøn om samme spørgsmål

Efter den gældende bestemmelse i retsplejelovens § 209 kan nyt syn og skøn ved andre skønsmand finde sted, når retten "finder det hensigtsmæssigt". Det er i praksis vanskeligt at få udmeldt en ny skønsmand under påberåbelse af, at den første skønserklærings indhold er urigtigt eller mangelfuldt. I de fleste tilfælde må en part, som er utilfreds, nøjes med at stille supplerende spørgsmål til skønsmanden. Der er dog i praksis givet tilladelse til nyt syn og skøn ved en anden skønsmand, hvis der har foreligget konkrete og rimeligt bestyrkede oplysninger, som har skabt tvivl om den tidligere udmeldte skønsmands kvalifikationer. Der skal være tale om ret graverende forhold, hvor den første skønserklæring må formodes at være fejlbehæftet, ufuldstændig og/eller indholdsmæssig uklar i en sådan grad, at der er tvivl om, hvor-

vidt erklæringen opfylder de faglige krav, der er nødvendige for, at den kan opfylde sit formål.

Retsplejerådet finder, at denne praksis er velbegrundet og bør videreføres. Der ville ellers være risiko for at anspore til et stort antal processer om skønsmandens egnethed, som egentlig blot dækker over utilfredshed med dennes konklusioner.

Rådet finder imidlertid, at der bør åbnes mulighed for nyt syn og skøn ved en anden skønsmand i de samme tilfælde, som er omtalt ovenfor i afsnit 2.1.2.2 om forslaget vedrørende flere skønsmand til at besvare de samme spørgsmål. Hvis det kan sandsynliggøres over for retten, at den første skønsmands konklusioner kan være udslag af en faglig tilgang til spørgsmålene, som ikke er enerådende inden for det pågældende fag, og at der således er "flere skoler" inden for det relevante fagområde – dvs. hvis andre anerkendte faglige tilgange til temaet kan føre til andre bedømmelser – bør det ikke afskære muligheden for at få udmeldt en ny skønsmand, at spørgsmålet først er blevet bragt på bane, efter at den første skønserklæring foreligger. Hvis den første skønsmands måde at se sagen på ikke er den eneste anerkendte, vil det normalt heller ikke være hensigtsmæssigt at anmode den samme skønsmand om at udarbejde en ny/alternativ besvarelse ud fra en faglig synsvinkel, som han ikke er enig i eller fuldt fortrolig med.

En regel herom vil således opfange de tilfælde, hvor man ikke forud for udmeldingen af syn og skøn har været opmærksom på risikoen for, at skønsmanden ikke dækker hele det relevante faglige spektrum i sin tilgang til sagen.

Selv om det er klart, at det efter omstændighederne vil være sådan, at den uundgåelige forlængelse af den tid, det tager at forberede hovedforhandlingen, kunne være undgået ved at bringe spørgsmålet om flere skønsmand frem på et tidligere tidspunkt, finder rådet, at retten kan tage dette i betragtning efter en konkret vurdering i det enkelte tilfælde, hvor det også i øvrigt må vurderes, om en parts ønske om at få udmeldt en ny skønsmand reelt blot skyldes utilfredshed med den første skønsmands konklusioner. Der må også fortsat være mulighed for, at retten efter en konkret vurdering kan lægge vægt på væsentlige hensyn til sagens fremdrift, som kan tale afgørende imod at tillade nyt syn og skøn.

Muligheden for at stille supplerende spørgsmål til den første skønsmand er en anden forskel i forhold til situationen ved udmelding af det første syn og skøn. Også dette aspekt kan retten imidlertid tage i betragtning, således at der ikke gives tilladelse til nyt syn og skøn ved en anden skønsmand, hvis indvendingerne mod den første skønserklæring vedrører mindre ting, der kan afklares med supplerende spørgsmål.

Det vil naturligvis være et væsentligt spørgsmål, hvordan en part kan sandsynliggøre over for retten, at den første skønserklæring ikke på rimelig måde afspejler, at der er forskellige relevante faglige synsvinkler på det pågældende faglige område. Retterne tillader allerede i dag i praksis, at parterne

fremlægger sagkyndige erklæring, selv om de er indhentet ensidigt efter sagens anlæg og modtagelsen af den første skønserklæring, når det sker for at understøtte og begrunde en begæring om nyt syn og skøn. Sådanne ensidigt indhentede erklæring fremlægges således ikke som bevis i sagen. Rådet finder, at denne praksis er hensigtsmæssig. En part kan også vælge at anmode retten om tilladelse til at udvælge en uvildig sagkyndig, der kan belyse eksistensen af "flere skoler" mv. inden for det relevante fagområde.

Rådet foreslår derfor, at retsplejelovens § 209 ændres i overensstemmelse med det anførte, således at den ovenfor beskrevne praksis lovfæstes i et vist omfang, og således at muligheden for at få udmeldt nyt syn og skøn ved en anden skønsmand udvides som anført.

Der henvises i øvrigt til betænkningen side 52-54.

2.1.3. Justitsministeriets overvejelser

Justitsministeriet er enig med Retsplejerådet i, at der bør åbnes mulighed for, at retten i særlige tilfælde fra starten kan beslutte at udpege to (eller flere) skønsmand til at besvare de samme spørgsmål.

Justitsministeriet er i den forbindelse enig med rådet i, at der navnlig vil kunne være anledning til at bruge en sådan regel i tilfælde, hvor der er forskellige relevante faglige synsvinkler eller metoder inden for det pågældende fagområde, og hvor der samtidig er rimelig grund til at antage, at dette vil kunne få betydning for skønsmandens konklusioner. Justitsministeriet er endvidere enig med Retsplejerådet i, at en sådan regel ikke må bruges til at vidtløftiggøre bevisførelsen i strid med det generelle hensyn til at sikre en hurtig og omkostningseffektiv procesførelse, og at retten derfor ved anvendelsen af reglen nøje bør vurdere det omkostningsmæssige aspekt – om sagen "kan bære" fordyrelsen – navnlig hvis kun den ene part ønsker flere skønsmand udpeget.

Det foreslås på den baggrund i lovforslagets § 1, nr. 2, at ændre retsplejelovens § 198 i overensstemmelse med Retsplejerådets lovudkast.

Justitsministeriet er desuden enig med Retsplejerådet i, at der bør gives mulighed for at tillade nyt syn og skøn ved en anden skønsmand i de samme tilfælde, som er omtalt ovenfor, med henblik på at opfange de tilfælde, hvor man ikke forud for udmeldingen af syn og skøn har været opmærksom på risikoen for, at skønsmanden ikke dækker hele det relevante faglige spektrum i sin tilgang til sagen.

Justitsministeriet er i den forbindelse enig med rådet i, at der fortsat skal være mulighed for, at retten efter en konkret vurdering kan lægge vægt på væsentlige hensyn til sagens fremdrift, som kan tale afgørende imod at tillade nyt syn og skøn, ligesom retten bør inddrage muligheden for at stille supplerende spørgsmål til den første skønsmand i vurderingen af, om nyt syn og skøn skal udmeldes.

Det foreslås på den baggrund i lovforslagets § 1, nr. 3, at ændre retsplejelovens § 209 i overensstemmelse med Retsplejerådets lovudkast.

2.2. Sagkyndige erklæringer og sagkyndige vidner i civile sager

2.2.1. Gældende ret

2.2.1.1. Der er i praksis vid adgang til som led i bevisførelsen at benytte sagkyndige udtalelser om generelle spørgsmål, der er relevante for sagen, f.eks. hvad der er praksis inden for et bestemt erhverv, branchekutyme eller god skik. Oplysninger af den nævnte karakter fremkommer som regel som skriftlige erklæringer. Sagkyndig vidneførelse om generelle spørgsmål forekommer sjældent. Sagkyndige erklæringer om generelle spørgsmål indhentes som regel hos offentlige myndigheder eller private organisationer, der må antages at have særlig fagkundskab og er uvildige, f.eks. særlige responsumudvalg på et fagområde eller brancheorganisationer.

Fremlæggelse af en erklæring om generelle spørgsmål vil kun blive nægtet, hvis erklæringen skønnes at være uden betydning for sagen, jf. retsplejelovens § 341. Særlige omstændigheder ved erklæringens tilblivelse kan f.eks. medføre, at erklæringen har ringe bevisværdi. Erklæringer om generelle spørgsmål indhentes i praksis ofte efter forhandling mellem parterne.

2.2.1.2. Gennem de senere år har der været en udvikling i retspraksis vedrørende ensidigt indhentede sagkyndige erklæringer hen imod en udvidet adgang til at fremlægge sådanne erklæringer, der belyser det omtvistede faktum i sagen.

Det har afgørende betydning, om en ensidigt indhentet erklæring er indhentet før eller efter sagens anlæg.

Er erklæringen indhentet før sagens anlæg, kan erklæringen i almindelighed fremlægges.

I afgørelsen refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 2007.2040 H tillod Højesteret, at en part kunne fremlægge en ensidigt indhentet lægeerklæring, der var udfærdiget få uger før sagens anlæg.

Højesteret præciserede i efterfølgende afgørelser, som er refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 2008.2193 H, 2008.2393 H, 2011.151 H og 2011.3074 H, at en part som udgangspunkt kan fremlægge udtalelser og erklæringer om forhold af teknisk, økonomisk og lignende karakter, som parten inden sagsanlægget har indhentet hos rådgivere og eksperter. Erklæringens indhold eller fremtræden, omstændighederne ved erklæringens tilblivelse eller andre forhold kan dog føre til, at erklæringen ikke må fremlægges.

I afgørelsen refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 2012.1513 V blev en sagkyndig erklæring, der var indhentet forud for en retssag, nægtet fremlagt, fordi der før sagsanlægget var

gennemført et syn og skøn om samme spørgsmål ved isoleret bevisoptagelse. Vestre Landsret anførte, at parten inden sagens anlæg havde indhentet tekniske og økonomiske oplysninger til brug for sagen i overensstemmelse med retsplejelovens § 343, og under disse omstændigheder kunne det ikke tillades parten at fremlægge den senere ensidigt indhentede erklæring.

Sagkyndige erklæringer, der er ensidigt indhentet efter sagens anlæg, kan derimod som udgangspunkt ikke fremlægges. Når retssagen er anlagt, må parterne som hovedregel gå frem efter reglerne om syn og skøn.

Som omtalt ovenfor i afsnit 2.1.1.8 kan sagkyndige erklæringer, der er ensidigt indhentet efter sagens anlæg, fremlægges til støtte for en anmodning om, at der skal indhentes yderligere oplysninger eller beviser i en sag.

I en kendelse af 27. februar 2015 refereret i Forsikrings- og Erstatningsretlig Domssamling 2015.1, gav Sø- og Handelsretten tilladelse til, at en sagkyndig teknisk rapport, som der var bedt om før sagsanlægget, men som først forelå tre måneder efter sagens anlæg, kunne indgå i det samlede materiale, som en skønsmand ville få stillet til rådighed. Retten tilkendegav, at erklæringen også senere vil kunne indgå i grundlaget for rettens forståelse og vurdering af sagens faktum. Retten lagde herved bl.a. vægt på, at sagen angik teknisk meget komplekse forhold, og at der allerede var fremlagt mange tekniske rapporter i sagen – herunder fra den pågældende sagkyndige – som den nye rapport forholdt sig til i naturlig forlængelse.

Der findes ikke trykt praksis fra domstolene vedrørende den beslægtede problemstilling, om en part er berettiget til at inddrage en sagkyndig erklæring, der er indhentet ensidigt efter sagens anlæg som reaktion på modpartens fremlæggelse af en erklæring, der er indhentet før sagens anlæg. Sø- og Handelsretten har dog oplyst, at retten i praksis har tilladt en sådan moderklæring fremlagt således, at den kunne indgå i grundlaget for et senere udmeldt syn og skøn.

Spørgsmålet er endvidere blevet berørt i en voldgiftssag fra Voldgiftsnævnet for bygge- og anlægsvirksomhed, som er refereret i Tidsskrift for Bolig- og Byggeret 2012.125. I sagen fik en part tilladelse til at inddrage en erklæring af teknisk karakter som grundlag for et syn og skøn. Voldgiftsretten udtalte, at der herved etableres et udbygget og veloplyst grundlag for skønsforretningen, og at begge parter – uanset hvem af dem der først har underbygget sit standpunkt ved en ensidigt indhentet teknisk udtalelse – får samme adgang til over for skønmanden at redegøre for deres syn på de omtvistede spørgsmål. Hverken omstændighederne i forbindelse med indhentelsen af erklæringen eller i forbindelse med valget af skønsmand og afviklingen af skønsforretningen kunne efter voldgiftsrettens opfattelse begrunde et andet resultat.

Begrænsningerne med hensyn til fremlæggelse af ensidigt indhentede erklæringer kan ikke omgås ved at føre den eller dem, der har udfærdiget erklæringen, som sagkyndigt vidne.

Har retten givet tilladelse til, at en ensidigt indhentet erklæring kan fremlægges, kan afhøring af den sagkyndige kun foretages inden for den emnemæssige ramme, der er afstukket i erklæringen, jf. afgørelsen refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 2008.2193 H.

I afgørelsen refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 1981.840/1 H tillod Højesteret i en ægteskabssag om hustrubidrag, at nogle lægeerklæringer, der var ensidigt indhentet efter sagens anlæg, kunne fremlægges i sagen under hensyn til, at erklæringerne var afgivet af læger, der havde undersøgt og behandlet en af sagens parter og angik disse undersøgelser, og at erklæringerne var indhentet ved skrivelser af neutralt indhold.

På visse områder indhentes sagkyndige erklæringer på baggrund af et særligt lovgrundlag. Det gælder f.eks. lov om Retslægerådet og erstatningsansvarsloven, hvorefter der kan indhentes en sagkyndig erklæring hos Arbejdsmarkedets Erhvervssikring vedrørende en parts erhvervsevnetab. Det følger af afgørelsen refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 2004.1847 H, at det ikke kan nægtes parten at fremlægge en sådan erklæring, selv om erklæringen først er indhentet efter sagens anlæg. Det skyldes, at der ikke er tale om en "ensidigt indhentet" sagkyndig erklæring, som dette udtryk anvendes i civilprocessen, idet dette udtryk dækker sagkyndige erklæringer, som den ene part indhenter til brug under en retssag, uden at det sker efter aftale med modparten, og som tilsigtes anvendt i stedet for et syn og skøn udmeldt af retten, et udenretligt syn og skøn iværksat af parterne i forening eller en sagkyndig erklæring indhentet på grundlag af enten rettens godkendelse eller modpartens samtykke.

En sagkyndig erklæring om sagens faktum, der er indhentet efter forudgående forhandling mellem parterne, vil almindeligvis blive tilladt fremlagt, uanset om erklæringen indhentes efter sagens anlæg. Er det en forudsætning for at udfærdige erklæringen, at der foretages en besigtigelse eller undersøgelse af en fysisk genstand mv., henvises parterne dog til at gennemføre et syn og skøn.

Parterne kan som udgangspunkt ikke føre et sagkyndigt vidne, såfremt sagkyndig vejledning kan tilvejebringes ved anvendelse af syn og skøn. Sagkyndig vidneførsel kan efter omstændighederne komme på tale, hvis en genstand, som sagen vedrører, ikke længere kan besigtiges. I givet fald finder retsplejelovens kapitel 18 om vidneførsel anvendelse på sagkyndige vidner, hvilket bl.a. indebærer, at sagkyndige vidner skal afhøres for sig, og at de ikke må påhøre forklaringer af andre vidner, skøns mænd eller parter, medmindre andet bestemmes af retten, jf. retsplejelovens § 183. Modparten skal have lejlighed til at foretage en modafhøring.

En erklæring, der er indhentet på foranledning af en offentlig myndighed som led i dennes sagsbehandling, uden at sa-

gens parter har haft indflydelse på indhentelsen, anses ikke som en ensidigt indhentet erklæring og kan derfor fremlægges, hvad enten erklæringen er indhentet før eller efter sagens anlæg. Der henvises i den forbindelse til afgørelsen refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 2014.1532 H om en speciallægeerklæring, som var indhentet på Arbejdsskade styrelsens anmodning til brug for Arbejdsskade styrelsens behandling af sagen efter arbejdsskadesikringsloven.

2.2.1.3. Omkostninger til fremlagte sagkyndige erklæringer og til sagkyndige vidner er en sagsomkostning på linje med omkostninger til syn og skøn. Omkostningerne indgår derfor i rettens endelige fordeling, når retten i forbindelse med sagens afslutning træffer afgørelse om sagens omkostninger, forudsat at retten er blevet gjort bekendt med omkostningerne.

Før retten foretager den endelige fordeling af omkostningerne, skal hver part foreløbigt betale de omkostninger, der er forbundet med processuelle skridt, som parten har foretaget eller anmodet om, jf. retsplejelovens § 311, stk. 1. Efter anmodning kan retten dog bestemme, at modparten foreløbigt skal betale en del af omkostningerne, når modpartens spørgsmål i væsentlig grad har bevirket forøgelse af omkostningerne, jf. § 311, stk. 2. En bevilling om fri proces omfatter som udgangspunkt udgifter til sagkyndige erklæringer, som med føje er afholdt i forbindelse med sagen.

Udgifter til sagkyndig bistand kan være omfattet af en bevilling om fri proces. Der henvises i den forbindelse til afgørelsen refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 2008.1973 H, hvor Højesteret imødekom en anmodning om et forhåndstilsagn til dækning af udgifter til forsikrings- og aktuarmæssig bistand til den videre forberedelse af sagen under den bevilgede fri proces, dog således at der skulle fastsættes en beløbsramme herfor.

2.2.1.4. I sager, som behandles efter reglerne om småsagsprocessen i retsplejelovens kapitel 39, kan sagkyndig oplysning tilvejebringes på en forenklet måde sammenlignet med traditionelt syn og skøn.

Retten kan efter anmodning fra en part stille spørgsmål til en sagkyndig person eller organisation, jf. retsplejelovens § 404, stk. 1, 1. pkt. Sagkyndig oplysning kan foretages på baggrund af de foreliggende oplysninger i sagen, men den sagkyndige kan også foretage en besigtigelse eller undersøgelse.

Retten udformer spørgsmålene, men parterne skal efter stk. 2 have mulighed for at udtale sig om spørgsmålene, inden de stilles, og kan komme med forslag til spørgsmål. Parterne skal også have oplyst de forventede udgifter ved at indhente den pågældende sagkyndige oplysning. Den sagkyndige afgiver derefter en skriftlig besvarelse, som indgår i sagen som bevis.

Når særlige grunde taler for det, kan retten bestemme, at den sagkyndige (eller en repræsentant for den pågældende sagkyndige organisation) skal supplere den skriftlige besvarelse

ved en mundtlig forklaring, jf. retsplejelovens § 404, stk. 1, 2. pkt. Det er dog i forarbejderne forudsat, at afhøring i almindelighed kan undværes ved sagkyndige besvarelser i småsagsprocessen.

Der er i medfør af retsplejelovens § 404, stk. 3, udstedt bekendtgørelse nr. 1297 af 20. november 2007 om fremgangsmåden ved sagkyndig oplysning af sager i småsagsprocessen.

2.2.1.5. Sagkyndige retsmedlemmer kan medvirke i alle instanser, bortset fra Højesteret.

Efter retsplejelovens § 16, stk. 3, tiltrædes retten i sager ved SØ- og Handelsretten under hovedforhandlingen af to sagkyndige medlemmer. Antallet af sagkyndige retsmedlemmer kan udvides til fire, når sagens karakter taler derfor, jf. retsplejelovens § 16, stk. 5. Retten kan desuden tilkalde sagkyndige medlemmer til retsmøder uden for hovedforhandlingen, når den finder særlig anledning hertil, herunder navnlig i tilfælde af afhøring af parter eller vidner, afhjemling af syn og skøn eller afsigelse af kendelse om et omtvistet punkt.

Byretten og landsretten kan også træffe afgørelse om, at retten skal tiltrædes af sagkyndige medlemmer. Parterne skal i stævningen eller svarskriftet komme med forslag til sagens behandling, herunder om der bør medvirke sagkyndige retsmedlemmer, og spørgsmålet om medvirken af sagkyndige retsmedlemmer kan endvidere drøftes på det forberedende møde, jf. retsplejelovens § 348, stk. 1, nr. 6, § 351, stk. 2, nr. 6, og § 353, stk. 1, nr. 8.

En beslutning om medvirken af sagkyndige retsmedlemmer forudsætter, at deres fagkundskab skønnes at være af betydning for sagen, jf. retsplejelovens § 20, stk. 1 og 2. Endvidere skal parterne, forinden der træffes beslutning herom, have adgang til at udtale sig om spørgsmålet, jf. retsplejelovens § 20, stk. 3. Retten kan træffe afgørelse om medvirken af sagkyndige medlemmer af egen drift.

I betænkning nr. 1401/2001 om reform af den civile retspleje I, der bl.a. ligger til grund for domstolsreformen fra 2006, foreslog Retsplejerådet at styrke den sagkyndige medvirken, dels således at sagkyndige dommere kunne medvirke i videre omfang i handelssager, end det skete i praksis på det daværende tidspunkt, dels således at sagkyndige dommere ville kunne medvirke også i sager, der ikke er handelssager.

I afgørelsen refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 2008.16 V afslog retten en anmodning om medvirken af sagkyndige retsmedlemmer med den begrundelse, at der ikke skulle være sagkyndig bevisførelse i sagen, og at der derfor måtte være særlig opmærksomhed på risikoen for, at et sagkyndigt retsmedlem kan lægge vægt på forhold, som en part ikke klart har givet udtryk for, og som modparten derfor ikke har haft mulighed for at forholde sig til.

I afgørelsen refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 2011.1559 V fandt retten, at det ikke var til hinder for, at retten kunne tiltrædes af sagkyndige retsmedlemmer, at der forud for

sagsanlægget havde været afholdt syn og skøn. Under den senere behandling af hovedsagen, som angik en arkitekts rettigheder til et skitseforslag, anførte rettens flertal, at skønserklærings tekniske beskrivelser og vurderinger af arkitektfaglig karakter ikke var til hinder for, at retten under medvirken af sagkyndige kunne foretage en selvstændig vurdering af de forhold, der var behandlet i skønserklæringerne, og som indgik i rettens vurdering af, om der forelå en ophavsretlig beskyttelse, jf. afgørelsen refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 2015.1972 V.

I afgørelsen refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 2011.2395 V blev medvirken af sagkyndige retsmedlemmer nægtet med henvisning til, at dette ikke ville kunne træde i stedet for sagkyndig bevisførelse.

I byretten og landsretten kan sagkyndige retsmedlemmer også tilkaldes til retsmøder uden for hovedforhandlingen, når retten finder særlig anledning hertil, herunder navnlig i tilfælde af afhøring af parter eller vidner, afhjemling af syn og skøn eller afsigelse af kendelse om et omtvistet punkt, jf. retsplejelovens § 20, stk. 4.

2.2.1.6. Retsplejeloven indeholder ikke regler om fremlæggelse af erklæringer om juridiske forhold, der er udfærdiget af personer med juridisk fagkundskab (juridiske responsa).

Det var tidligere antaget, at et responsum om dansk ret kun kunne fremlægges, hvis parterne var enige. Højesteret fastslog imidlertid i afgørelsen refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 2014.138 H, at et juridisk responsum om dansk ret kan indgå i en sag på samme måde som partsindlæg og juridisk litteratur, men ikke som bevis i sagen.

En part kan derfor som udgangspunkt heller ikke pålægges at udlevere et juridisk responsum om dansk ret i medfør af retsplejelovens regler om edition, da det ikke vedrører bevisførelsen, jf. afgørelsen refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 2014.899 H.

I afgørelsen refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 2011.479 H udtalte Højesteret, at et juridisk responsum om udenlandsk ret, som ensidigt var indhentet efter sagens anlæg, ikke kunne fremlægges uden samtykke fra modparten.

Oplysninger om udenlandsk ret kan bl.a. indhentes på baggrund af reglerne i den europæiske konvention af 7. juni 1968 om oplysninger om fremmed ret, som er ratificeret af Danmark og flere andre lande. En anmodning i medfør af konventionen indgives af retten til Justitsministeriet, der videresender anmodningen til en myndighed i den kontraherende stat, som foranlediger, at der udarbejdes en erklæring. Erklæringen skal give objektive og uvildige oplysninger om den pågældende stats ret og skal efter sagens karakter indeholde relevante lovtekster, retsafgørelser og efter omstændighederne supplerende dokumenter, herunder uddrag af retsvidenskabelige værker og lovmotiver. Erklæringen er ikke bindende for retten.

2.2.2. Retsplejerådets overvejelser

2.2.2.1. Sagkyndige erklæringer indhentet ensidigt før sagsanlæg

Der er i de senere år i retspraksis blevet åbnet for, at parterne som led i bevisførelsen kan fremlægge de sagkyndige erklæringer, de vil, når der er tale om erklæringer om sagens faktum, som er indhentet før sagsanlægget. Retspraksis kan sammenfattes sådan, at en part som led i bevisførelsen som udgangspunkt kan fremlægge udtalelser og erklæringer om konkrete forhold af teknisk, økonomisk eller lignende karakter, der inden sagsanlægget er indhentet hos rådgivere og andre sagkyndige, herunder til brug for forberedelse af retssagen. Erklæringernes indhold, omstændighederne ved deres tilblivelse eller andre forhold kan give grundlag for at fravige udgangspunktet, hvis erklæringerne er uden betydning for sagen eller findes ikke at kunne tillægges nogen bevismæssig betydning.

Før ændringen til en mere liberal praksis med hensyn til at give tilladelse til at fremlægge ensidigt indhentede sagkyndige erklæringer blev der ofte i parternes processkrifter redegjort for, hvad man baserede sit sagsanlæg eller sin påstand på. Som anført tillades det nu som udgangspunkt at fremlægge sagkyndige erklæringer, som ligger til grund for sagsanlægget, og det antages således ikke at gøre nogen skade, at de kommer frem i lyset frem for at blive brugt indirekte i processkrifter. Erklæringerne giver oplysning om, hvad parten har baseret sit sagsanlæg på, og det er ikke en afgørende indvending mod fremlæggelse, at sådanne erklæringer – fordi de har karakter af sagkyndige erklæringer – kan fremtræde som objektive og videnskabelige, selv om de bygger på et faktisk grundlag og nogle forudsætninger, der er bestemt af den ene part alene. Når en sådan erklæring fremlægges, har den derefter den bevisværdi, den kan fortjene ud fra en bedømmelse af det konkrete grundlag for erklæringen. Om erklæringen får betydning, er således et andet spørgsmål, end om den bør kunne fremlægges.

Rådet finder, at det ud fra et generelt ønske om at sikre en effektiv og koncentreret gennemførelse af retssager er hensigtsmæssigt, at parterne som udgangspunkt kan fremlægge det materiale, som har dannet grundlag for deres overvejelser om sagsanlæg, henholdsvis om at bestride modpartens krav.

Forberedelse af et sagsanlæg kan således efter omstændighederne være en omfattende proces, hvor man – måske nærmest på bar bund – må skaffe sig et overblik over, hvad der er sket, og hvilke krav der med føje kan rejses. Sådanne undersøgelser er nødvendige for ikke at påføre en modpart en ubegrundet retssag, for at undgå den omkostningsrisiko, der i givet fald ville være forbundet med en sådan sag, og for fra begyndelsen at kunne lægge processen i de baner, man mener at kunne forfølge kravet efter. F.eks. kan konstatering og beregning af økonomisk tab efter omstændighederne være ganske kompliceret, navnlig i erhvervsager, og det vil ofte være helt naturligt at anvende professionel bistand hertil.

Det er efter rådets opfattelse hensigtsmæssigt, at parterne kan fremlægge sådanne beregninger, der viser beregningsmetoderne og præciserer grundlaget for kravet.

Det må helt generelt anses for naturligt og også ønskeligt, at en part inden sagsanlæg selv gennemfører undersøgelser og nedfælder dem i notater eller får rådgivning og bistand fra sagkyndige, der udarbejder erklæringer om resultatet af deres undersøgelser mv. Tilsvarende gælder for modpartens overvejelser om, hvorvidt der er grundlag for at bestride kravet eller fremsætte modkrav. Hermed kan det sikres, at der er et seriøst grundlag for proceskravene. Parterne bør derfor også normalt have adgang til at fremlægge dette materiale under den efterfølgende retssag – det kan være forudgående korrespondance med og erklæringer fra f.eks. en revisor, en ingeniør, en entreprenør, et bilværksted eller en læge. Parterne får herved på den enkleste måde adgang til at forklare, hvad der ligger bag søgsmålet og/eller påstandene, og modparten anspores til at koncentrere sig om det væsentlige, nemlig de punkter i den påberåbte erklæring mv., som efter modpartens opfattelse er forkerte. Dette bør efter rådets opfattelse ikke modvirkes gennem processuelle regler.

Efter rådets opfattelse er der derfor heller ikke nogen anledning til at skelne mellem sagkyndige erklæringer, der må anses for at have været nødvendige som basis for sagsanlægget, og erklæringer som ikke var. I princippet er det ikke nødvendigt at indhente en sagkyndig erklæring, før der anlægges retssag – man kan altid fremsætte et krav, anlægge en sag, og så få undersøgt, om der er grundlag for kravet, men det kan være en bekostelig fremgangsmåde, og det er generelt ikke i retsordenens interesse, hvis reglerne kan anspore til at fremsætte dårligt underbyggede krav. Af samme grund bør det heller ikke være afgørende, om det var besluttet at anlægge retssagen, før erklæringen blev indhentet.

Efter rådets opfattelse undergraver fremlæggelse af disse erklæringer ikke betydningen af syn og skøn. Den ensidigt indhentede erklæring vil normalt kunne anfægtes gennem spørgsmål til skønsmanden, og hvis skønsmanden er uenig i det, der er anført i den ensidigt indhentede erklæring, vil udgangspunktet for retten ofte være, at den følger skønsmanden, bl.a. fordi retten ved sin vurdering af sagkyndige erklæringers bevisværdi vil tage omstændighederne ved indhentelse i betragtning.

Samlet set tilslutter rådet sig således den udvikling, der har fundet sted i retspraksis, hvorefter det nu som udgangspunkt tillades parterne som led i bevisførelsen at fremlægge sagkyndige erklæringer mv., som de har indhentet forud for sagsanlægget, uanset om der er mulighed for syn og skøn efter sagsanlægget. Efter rådets opfattelse vil det være hensigtsmæssigt at lovfæste den gældende praksis herom som led i en samlet løsning vedrørende sagkyndig medvirken.

Rådet tilslutter sig endvidere, at det ikke bør spille nogen rolle for, om en part må fremlægge en ensidigt indhentet erklæring, at erklæringen først er indhentet umiddelbart før sagsanlægget.

Det kan imidlertid indvendes, at den skarpe skelnen mellem sagkyndige erklæringer, der er indhentet før og efter sagsanlægget, medfører en retsstilling, hvorefter den part, der indgiver stævning umiddelbart efter, at parten har modtaget en sagkyndig erklæring, der støtter dennes synspunkter, kan skaffe sig selv en bevismæssig fordel i forhold til den modpart, som ikke har kunnet nå at indhente en tilsvarende erklæring før sagsanlægget. Der vil typisk være mulighed for syn og skøn, efter at sagen er anlagt, og rådet finder, at modparten ud fra almindelige principper om ret til kontradiktion i så fald bør have mulighed for at fremlægge en ensidigt indhentet ”moderklæring”, der kan indgå i grundlaget for syn og skøn, selv om modparten først har kunnet indhente erklæringen efter sagens anlæg. Rådet lægger herved vægt på, at det vil kunne have betydning for skønsmandens besvarelse af de stillede spørgsmål, hvilket grundlag han eller hun får at basere sin vurdering på. Der kan skabes et mere udbygget og veloplyst grundlag for skønsforretningen, ved at parterne – uanset hvem der først har fået bestyrket sit standpunkt ved en ensidigt indhentet sagkyndig udtalelse – får samme adgang til over for skønsmanden at redegøre for deres syn på de omtvistede spørgsmål.

Rådet foreslår på den baggrund, at det fastsættes i retsplejeloven, at en part som led i bevisførelsen som udgangspunkt kan fremlægge udtalelser og erklæringer om konkrete forhold af teknisk, økonomisk eller lignende karakter, der inden sagsanlægget er indhentet hos rådgivere og andre sagkyndige. Erklæringernes indhold, omstændighederne ved deres tilblivelse eller andre forhold kan give grundlag for at fravige udgangspunktet. Hvis en sådan erklæring er fremlagt, kan modparten under i øvrigt samme betingelser fremlægge en ”moderklæring” om det samme emne, selv om det først har været muligt at indhente den efter sagsanlægget. Som nævnt vil der normalt være mulighed for syn og skøn, efter at sagen er anlagt, men rådet finder, at adgangen til under de anførte omstændigheder at fremlægge en ”moderklæring” som udslag af et kontradiktionsprincip dog ikke bør være betinget af, at der skal foretages syn og skøn.

Omvendt bør der efter rådets opfattelse normalt ikke gives tilladelse til at fremlægge ensidigt indhentede sagkyndige erklæringer om et tema, som forinden er blevet belyst ved isoleret bevisoptagelse med sædvanligt syn og skøn i medfør af retsplejelovens § 343.

De hensyn, der begrunder, at det som udgangspunkt bør være tilladt at fremlægge sagkyndige erklæringer, som en part har indhentet ensidigt før sagsanlægget, gør sig efter rådets opfattelse ikke gældende med hensyn til at føre den sagkyndige som vidne under hovedforhandlingen, medmindre en sådan vidneafhøring afgrænses klart og præcist til kun at angå en uddybning af den tidligere afgivne skriftlige erklæring.

Rådets forslag angår kun sagkyndige erklæringer, som efter deres karakter svarer til syn og skøn. Dokumenter, der f.eks. beskriver et faktisk forløb, herunder mødereferater eller referater af telefonsamtaler, er ikke sagkyndige erklæringer og

kan som udgangspunkt også fremlægges under en retssag, selv om de er udarbejdet ensidigt, når de er udarbejdet forud for sagsanlægget. Mange af de samme hensyn, som er nævnt vedrørende sagkyndige erklæringer, taler da også for at tillade fremlæggelse. Der kan tænkes misbrugstilfælde, hvor der reelt er tale om en pseudo-vidneforklaring, idet omstændighederne viser, at formålet alene har været at påvirke et muligt vidne, og i så fald vil retten typisk ikke give tilladelse til at fremlægge referat af en sådan forklaring, men vil kræve vidnet afhørt i stedet for. Rådet finder, at der ikke er behov for nærmere at regulere anvendelsen af sådanne dokumenter.

Der er langvarig tradition for i forbindelse med civile retssager at indhente sagkyndige erklæringer om generelle forhold, f.eks. fra brancheforeningers responsumudvalg om kutymer eller sædvaner inden for visse erhverv. Efter rådets opfattelse er der ikke behov for at regulere brugen af sådanne erklæringer, som ikke synes at give anledning til særlige problemer i praksis.

Der henvises i øvrigt til betænkningens side 54-60.

2.2.2.2. *Sagkyndige erklæringer indhentet efter sagsanlæg*

Retsplejeloven anviser syn og skøn udmeldt af retten som den relevante fremgangsmåde for at få en sagkyndig belysning af det omtvistede faktum, efter at sagen er anlagt, og parterne kan således ikke frit bruge egne ekspertudsagn i retten, men må som udgangspunkt gå frem efter reglerne om syn og skøn i lovens kapitel 19.

Der kan i nogle tilfælde være et forståeligt ønske hos parterne i en civil retssag om at have større sikkerhed, end syn og skøn giver, for at kunne få bibragt retten den sagkyndige synsvinkel på sagens bevistemaer, som bedst støtter den pågældende parts standpunkt i sagen. Et sådant ønske kan bl.a. imødekommes ved at åbne mulighed for, at parterne i stedet for eller som supplement til syn og skøn kan fremlægge sagkyndige erklæringer, som de hver især indhenter under sagen. Eventuelle lovgivningsmæssige skridt i den retning må imidlertid forudsætte en nærmere afvejning af de fordele og ulemper, der vil være ved en sådan ændring af den nuværende retstilstand vedrørende bevisførelse i civile sager.

Til støtte for at parterne i videre omfang bør kunne søge sagen belyst ved at bruge ensidigt indhentede sagkyndige erklæringer og/eller ensidigt udpegede ekspertvidner i stedet for eller som supplement til syn og skøn, kan det anføres, at en øget adgang for parterne til at bruge egne eksperter under retssager vil stemme med et mere overordnet synspunkt om, at retssystemet ikke skal ”diktere”, hvordan parterne nærmere tilrettelægger deres bevisførelse i civile sager, og at der derfor i hvert fald bør være et alternativ for parter, som i den enkelte sag ikke føler sig trygge ved, at den skønsmand, som retten måtte udpege, vil afgive en erklæring, som parten sagligt må bøje sig for. Det vil endvidere alt andet lige kunne øge oplysningsniveauet hos sagens dommere at få de centrale bevistemaer præsenteret fra flere synsvinkler fra forskelli-

ge fagfolk. Hvis parternes egne ekspertvidner mv. bruges som supplement til syn og skøn, kan det tilsvarende øge oplysningsniveauet hos skønsmanden.

Det taler også for at åbne for fremlæggelse af ensidigt indhentede erklæringer mv., at det vil kunne hindre det element af tilfældighed, som parterne kan opleve, hvis den udpegede skønsmand står for en bestemt faglig ”skole”, der har afgørende betydning for skønsmandens måde at bedømme de forelagte spørgsmål på.

Der kan efter Retsplejerrådets opfattelse omvendt også peges på nogle væsentlige ulemper ved at ændre retsstillingen som anført.

Det må således tages i betragtning, at sagkyndige erklæringer, som parterne indhenter ensidigt efter sagens anlæg, normalt ikke har og ikke vil kunne have samme bevisvægt som et syn og skøn. Det skyldes netop den sagkyndiges manglende uvildighed og i den forbindelse navnlig, at de spørgsmål, som den sagkyndige svarer på, normalt vil være udformet af den pågældende part ud fra dennes subjektive syn på sagen, hvilket medfører en risiko for, at den sagkyndiges vurdering bliver ”farvet” af de forudsætninger, den pågældende part har stillet op for besvarelsen, eller af det faktuelle grundlag, den pågældende part har tilvejebragt.

Det må endvidere tages i betragtning, at hvis den ene part fremlægger en sagkyndig erklæring, der støtter vedkommendes synspunkt under sagen, vil modparten føle et betydeligt pres for at imødegå en sådan ensidigt indhentet sagkyndig erklæring med en anden ensidigt indhentet erklæring. Desuden er det klart, at den begrænsede bevisværdi, som ensidigt indhentede erklæringer alt andet lige må have, også indebærer en risiko for, at parterne vil føle sig nødsaget til at indhente flere og supplerende erklæringer og ”moderklæringer”. Bevisførelsen kan på den måde udvikle sig til en slags ”ekspert-kapløb”. I en vis forstand er parterne naturligvis ligestillede i den situation, men ligestillingen er ikke reel, hvis kun den ene part har råd og/eller tid til at indhente og afvente indhentelsen af sådanne erklæringer. Der vil således være en nærliggende risiko for, at det bliver den af parterne, som har bedst råd, der vil have de bedste muligheder for at oplyse sagen for retten ud fra sin synsvinkel. En sådan accelereret brug af eksperterklæringer vil alt andet lige også medføre længere sagsbehandlingstid og mere generelt også et øget ressourceforbrug ved domstolene.

En omfattende fremlæggelse af ensidigt indhentede ekspert-erklæringer vil medføre, at retten skal bedømme de bevismæssige spørgsmål af mere teknisk art, som sagen rejser, på grundlag af, hvad der vil kunne fremstå som et virvar af modsatrettede erklæringer. Der vil være en sandsynlighed for, at retten i de tilfælde, hvor de ensidigt indhentede erklæringer peger i hver sin retning, ofte vil ende med at afgøre sagen ud fra overvejelser om, hvem der har bevisbyrden for det pågældende forhold, i hvert fald hvis der ikke deltager sagkyndige meddommere. I det omfang dette sker, kan man sige, at der reelt intet positivt vil være opnået.

Der er heller ikke nogen anledning til at begrænse adgangen eller tilskyndelsen til at anvende sædvanligt syn og skøn i civile sager, navnlig ikke efter de regelændringer, der blev gennemført i 2014, og som efter rådets opfattelse vil gøre anvendelsen af syn og skøn mere effektivt. Det var således et hovedformål med de seneste lovændringer at fremme en hurtigere behandling af de civile sager, hvor der anvendes syn og skøn, og parterne fik bl.a. mulighed for hver især at stille deres egne spørgsmål til den uvildige skønsmand uden at skulle blive enige med modparten om formuleringen.

Efter rådets opfattelse taler de ovenfor nævnte forhold samlet set imod at indføre en ubegrænset, generel adgang for parter i civile retssager til som led i bevisførelsen at fremlægge ekspertudsagn, der indhentes ensidigt efter sagsanlægget som supplement eller alternativ til syn og skøn. Rådet har herefter overvejet forskellige mere begrænsede – mere målrettede – løsninger.

Der kan efter rådets opfattelse ikke opstilles generelle materielle kriterier, der med en rimelig grad af præcision identificerer bestemte typer af sager, hvor det behov, den enkelte part kan opleve for ikke (kun) at forlade sig på syn og skøn, er mere berettiget end i andre typer af sager, eller hvor parterne har lige gode muligheder for at varetage deres interesser ved at hyre sagkyndig bistand under sagen. Generelt er der over tid blevet flere meget komplicerede retssager, herunder om store økonomiske værdier, hvor der kan være uenighed blandt fagfolk om den sagkyndige bedømmelse af visse centrale bevistemaer, f.eks. om valg af økonomiske beregningsmodeller. Men faglig uenighed om sagens centrale bevisspørgsmål kan lige så godt forekomme i mindre omfattende og mere dagligdags sager. Og sagens bevistemaer siger ikke (nødvendigvis) noget om parternes økonomiske ressourcer.

Det anførte taler efter rådets opfattelse imod løsninger, der indebærer en materiel afgrænsning efter sagens emner eller sagens værdi, dvs. som går ud på at afgrænse bestemte sagskategorier, hvor hver af parterne kan vælge at fremlægge ensidigt indhentede sagkyndige erklæringer under sagen.

Rådet finder, at den bedste løsning – den der sammen med de øvrige lovændringer, som rådet foreslår, bedst kan imødekomme parternes behov og samtidig imødegå de ovenfor nævnte ulemper – vil være at lovfæste en ordning, hvorefter parterne i enighed og med rettens tilladelse kan beslutte i stedet for eller som supplement til syn og skøn at indhente og fremlægge skriftlige erklæringer og vidneforklaringer fra hver deres eksperter. En sådan ordning, der i vidt omfang er baseret på et almindeligt procesretligt dispositionsprincip, vil efter rådets opfattelse i praksis medføre, at syn og skøn kun fravælges eller suppleres i tilfælde, hvor parterne reelt er nogenlunde ligestillede med hensyn til deres muligheder for at varetage egne interesser under bevisførelsen via kontakt til velkvalificerede sagkyndige. Ordningen kan i en vis forstand sammenlignes med, at parterne aftaler et udenretligt syn og skøn, hvilket der normalt er mulighed for i dag, men

med den forskel, at parterne bruger egne eksperter med den subjektive synsvinkel, det kan indebære.

Syn og skøn er imidlertid ikke kun et bevismiddel, men fungerer også som uvildig sagkyndig bistand for retten. Ordningen bør derfor udformes sådan, at parterne over for retten må begrunde, at fremgangsmåden med egne eksperter er hensigtsmæssig og forsvarlig i den pågældende sag. Det må i rimeligt omfang sandsynliggøres over for retten, at der på det pågældende fagområde kan være ”flere skoler”. Er det tilfældet, bør retten til gengæld kun afvise parternes anmodning, hvis der efter rettens vurdering er anledning til at tage særlige ressourcemæssige hensyn.

Ordningen bør endvidere efter rådets opfattelse udformes sådan, at den ikke berører erklæringer fra særlige organer som Retslægerådet og Arbejdsmarkedets Erhvervssikring, der ifølge lovgivning bl.a. har til opgave at afgive sagkyndige udtalelser til brug ved afgørelse af retstvister. Det må afgøres ved en fortolkning af reglerne om det pågældende organ og adgangen til at indhente udtalelser herfra, om retten hertil eventuelt ophører, når der er anlagt retssag om det krav, hvis grundlag erklæringen skal belyse, og erklæringen skal anvendes som bevis under sagen. Spørgsmålet om, hvorvidt en sådan erklæring kan indhentes og fremlægges under en verserende retssag, bør således ikke reguleres i retsplejelovens generelle civilprocessuelle regler.

Ordningen bør efter rådets opfattelse gælde, uanset om parterne ønsker at bruge egne eksperter i stedet for eller som supplement til syn og skøn. Begrænset af ressourcemæssige hensyn vil det formentlig i en del sager kunne være attraktivt for parterne, at der udmeldes sædvanligt syn og skøn med den bevismæssige tyngde, det har, med mulighed for, at parterne efterfølgende kan anfægte skønsmandens konklusioner med egne ekspertindlæg. Det indebærer ikke, at parterne også frit skal kunne fremlægge sagkyndige erklæringer til brug for skønsmanden – altså som en form for ”forberedelse” af skønsmanden – idet det vil følge af almindelige regler, at dokumenter, der har til formål på utilbørlig måde at påvirke den uvildige skønsmands besvarelse af spørgsmålene, ikke tillades medsendt til skønsmanden.

Der er i retspraksis i særlige tilfælde givet tilladelse til at fremlægge ensidigt indhentede eksperterklæringer, der var fremskaffet ved helt neutrale spørgsmål, og som angik forhold, som de sagkyndige havde observeret, jf. afgørelsen refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 1981.840/1 H om lægeerklæringer. Der er også eksempler på, at der under særlige omstændigheder er givet tilladelse til at fremlægge en ensidigt indhentet erklæring fra en offentlig myndighed om hensigten med et regelsæt, formentlig under hensyn til myndighedens mere uafhængige stilling, og til, at det var vanskeligt at finde andre, der bedre kunne udtale sig om spørgsmålet. Det er ikke hensigten med den ordning, som rådet foreslår, at muligheden for sådanne konkrete løsninger skal afskæres uden for de tilfælde, hvor parterne bliver enige om at bruge egne eksperter i stedet for syn og skøn.

Med henblik på at undgå at komme i den situation, at man reelt må afgøre sagen på grundlag af overvejelser om bevisbyrde, vil retten kunne opfordre parterne til at supplere de indhentede eksperterklæringer med syn og skøn efter den almindelige regel herom i retsplejelovens § 339, stk. 3. Retten vil også kunne bestemme, at der skal deltage sagkyndige retsmedlemmer i sagen, jf. retsplejelovens § 20, naturligvis under forudsætning af, at der er tilstrækkeligt mange uvildige sagkyndige inden for det pågældende fagområde.

I de tilfælde, hvor parterne får tilladelse til at bruge egne eksperter i stedet for eller som supplement til syn og skøn, bør der efter rådets opfattelse fremlægges skriftlige erklæringer fra de sagkyndige på samme måde som ved syn og skøn, hvorefter de sagkyndige kan indkaldes til at afgive forklaring i tilknytning til den skriftlige erklæring. Herom bør som udgangspunkt gælde de samme regler som for syn og skøn, jf. herved retsplejelovens §§ 204-207. Rådet finder, at der bør være adgang til, at alle parter eksperter vidner med rettens tilladelse kan afgive forklaring sammen, sådan at de får mulighed for at drøfte deres synspunkter med hinanden direkte for retten. Det er rådets indtryk, at denne fremgangsmåde anvendes jævnlige i voldgiftssager, og at erfaringerne hermed er gode. En tilsvarende adgang til at afhøre eksperter sammen findes også i f.eks. norsk og engelsk ret. En sådan særlig form for ”expert conferencing” vil efter rådets opfattelse ofte kunne resultere i, at eksperterne taler sig frem til en (større) enighed, eller i, at de får gjort det klarere for retten, hvori uenighederne nærmere består. Retten bør derfor også kunne opfordre parterne til at anmode om ”expert conferencing”, når den finder, at dette vil være hensigtsmæssigt, og retten bør også være opmærksom på muligheden for at være mere aktiv end ellers ved selv at stille spørgsmål under afhøringen af eksperterne.

Rådet finder, at det ligesom ved syn og skøn kan være hensigtsmæssigt, at de sagkyndige erklæringer, der indhentes efter sagsanlægget, i givet fald afgives på særlige blanketter af hensyn til læsevenligheden og brugbarheden i øvrigt. Rådet foreslår derfor, at der indføres en hjemmel for Domstolsstyrelsen til at fastsætte regler om brug af særlige blanketter og om fremsendelse til retten i digital form, jf. om blanketter til syn og skøn retsplejelovens § 204, stk. 3.

Rådet finder endvidere, at det er væsentligt, at retten i de tilfælde, hvor der gives tilladelse til, at parterne bruger egne eksperter, holder effektivt snor i sagens fremdrift. Der bør normalt håndhæves en ret streng ”præklusionsregel” med hensyn til, hvem der skal afgive erklæringer og om hvad, og der bør fastsættes korte frister for afgivelse af erklæringerne.

Rådet finder, at rettens tilladelse til at bruge egne eksperter i stedet for eller som supplement til syn og skøn også bør gælde under en eventuel anke. Vilkaerne for parternes bevisførelse vil så være de samme i ankeinstansen, der således ikke skal tage stilling til spørgsmålet igen.

Rådet finder desuden, at hver part uanset sagens udfald bør betale de sagsomkostninger, der angår den pågældende parts

egne eksperter, medmindre retten undtagelsesvis bestemmer andet i medfør af retsplejelovens § 318. Der er tale om slags overbygning på det almindelige system med syn og skøn, som parterne kan vælge at bruge, hvis de er enige om det, og udgifterne til egne eksperter har således ingen nødvendighed over sig. Parterne kan således på forhånd inddrage omkostningsaspektet i overvejelserne om, hvorvidt de ønsker at vælge den foreslåede ordning med egne sagkyndige. Hertil kommer, at det ville kunne være vanskeligt at kontrollere og vurdere rimeligheden af de udgifter, parterne vælger at afholde til egne eksperter under sagen.

Der henvises i øvrigt til betænkningens side 60-67.

2.2.2.3. Sagkyndige retsmedlemmer

Det var i forarbejderne til domstolsreformen, der trådte i kraft i 2007, forudsat, at der fremover skulle beskikkes væsentligt flere sagkyndige retsmedlemmer, også i handelssager, end det hidtil havde været tilfældet.

Det kan konstateres, at der foreløbig ikke er sket nogen nævneværdig stigning i antallet af sager, hvor der medvirker sagkyndige retsmedlemmer, ud over sager ved Sø- og Handelsretten og i sager, hvor sagkyndig medvirken blandt dommerne er særligt foreskrevet, som f.eks. boligretssager.

Efter rådets opfattelse vil det endnu være for tidligt at overveje ændringer af de nyligt reviderede regler om sagkyndige retsmedlemmer. Der er behov for at indhøste yderligere erfaringer med anvendelsen af de gældende regler.

Efter rådets opfattelse kan man let forestille sig, at den foreslåede adgang til, at parterne i enighed kan vælge at bruge egne ekspertvidner, i praksis vil kunne suppleres med medvirken af sagkyndige retsmedlemmer på en hensigtsmæssig måde, der udnytter mulighederne for et samspil. Det svarer i et vist omfang til den nuværende ordning ved Sø- og Handelsretten, hvor der ofte foretages syn og skøn i sager, hvor der også medvirker sagkyndige retsmedlemmer. Det vil således være nærliggende, at forslaget om at give parterne mulighed for at bruge egne eksperter i stedet for syn og skøn i praksis vil blive kombineret med en udvidet brug af sagkyndige retsmedlemmer, hvilket vil kunne ske uden lovændring.

Der henvises i øvrigt til betænkningens side 67-68.

2.2.3. Justitsministeriets overvejelser

For så vidt angår fremlæggelse af sagkyndige erklæringer, der er indhentet før sagsanlægget, er Justitsministeriet enig med Retsplejerådet i, at det bør fastsættes udtrykkeligt i retsplejeloven, at en part som led i bevisførelsen som udgangspunkt kan fremlægge udtalelser og erklæringer om konkrete forhold af teknisk, økonomisk eller lignende karakter, der inden sagsanlægget er indhentet hos rådgivere og andre sagkyndige, medmindre erklæringens indhold, omstændighederne ved dens tilblivelse eller andre forhold giver grundlag for at fravige dette udgangspunkt.

Justitsministeriet er endvidere enig med rådet i, at hvis en sådan erklæring er fremlagt, bør der være adgang til, at modparten under i øvrigt samme betingelser kan fremlægge en ”moderklæring” om det samme emne, selv om det først har været muligt at indhente den efter sagsanlægget.

Justitsministeriet er desuden enig med rådet i, at der omvendt normalt ikke bør gives tilladelse til at fremlægge ensidigt indhentede sagkyndige erklæringer om et tema, som forinden er blevet belyst ved isoleret bevisoptagelse med sædvanligt syn og skøn i medfør af retsplejelovens § 343.

Det foreslås på den baggrund i lovforslagets § 1, nr. 6, at indsætte en bestemmelse i retsplejelovens § 341 a i overensstemmelse med Retsplejerådets lovudkast.

For så angår fremlæggelse af sagkyndige erklæringer, der er indhentet efter sagsanlægget, er Justitsministeriet enig med Retsplejerådet i, at der ikke bør indføres en ubegrænset, generel adgang for parter i civile retssager til som led i bevisførelsen at fremlægge ekspertudsagn, der indhentes ensidigt efter sagsanlægget som supplement eller alternativ til syn og skøn.

Justitsministeriet er desuden enig med rådet i, at det derimod vil være hensigtsmæssigt at lovfæste en ordning, hvorefter parterne i enighed og med rettens tilladelse kan beslutte i stedet for eller som supplement til syn og skøn at indhente og fremlægge skriftlige erklæringer og vidneforklaringer fra hver deres eksperter.

Justitsministeriet er i den forbindelse enig med rådet i, at der i forhold til parternes egne eksperter som udgangspunkt bør gælde de samme regler som for syn og skøn, herunder at der bør være adgang til, at alle parternes ekspertvidner med rettens tilladelse kan afgive forklaring sammen, sådan at de får mulighed for at drøfte deres synspunkter med hinanden direkte for retten.

Justitsministeriet er endvidere enig med rådet i, at det ligesom ved syn og skøn kan være hensigtsmæssigt, at de sagkyndige erklæringer, der indhentes efter sagsanlægget, i givet fald afgives på særlige blanketter af hensyn til læsevenligheden og brugbarheden i øvrigt. Justitsministeriet kan derfor tilslutte sig, at der bør indføres en hjemmel for Domstolsstyrelsen til at fastsætte regler om brug af særlige blanketter og om fremsendelse til retten i et særligt format, herunder digitalt.

Det bemærkes i den forbindelse, at der ved lov nr. 1867 af 29. december 2015 om ændring af retsplejeloven, lov om Domstolsstyrelsen og lov om retsafgifter (Digitalisering af retsprocessen i borgerlige sager, oprettelse af en domsdatabase m.v.) er indført hjemmel til, at retten og parterne i borgerlige retssager skal anvende et digitalt sagsbehandlingssystem (en sagsportal på internettet) ved anlæggelse og behandling af disse sager. Det digitale sagsbehandlingssystem, der efter en pilotperiode successivt vil blive taget i brug ved landets domstole, indebærer bl.a., at alle dokumenter, som de involverede i en retssag på nuværende tidspunkt sender

til hinanden, fremover som udgangspunkt skal meddeles digitalt via sagsportalen. Dette vil også omfatte eventuelle blanketter, som Domstolsstyrelsen i medfør af bemyndigelsesbestemmelsen måtte stille krav om at anvende.

Justitsministeriet er desuden enig med rådet i, at rettens tilladelse til at bruge egne eksperter i stedet for eller som supplement til syn og skøn også bør gælde under en eventuel anke, således at vilkårene for parternes bevisførelse vil være de samme i ankeinstansen.

Det foreslås på den baggrund i lovforslagets § 1, nr. 4, at indsætte en bestemmelse i retsplejelovens § 209 a i overensstemmelse med Retsplejerådets lovudkast.

Justitsministeriet er endelig enig med rådet i, at hver part uanset sagens udfald bør betale de sagsomkostninger, der angår den pågældende parts egne eksperter, medmindre retten undtagelsesvis bestemmer andet i medfør af retsplejelovens § 318.

Det foreslås på den baggrund i lovforslagets § 1, nr. 5, at ændre retsplejelovens § 316 i overensstemmelse med Retsplejerådets lovudkast.

For så vidt angår spørgsmålet om anvendelsen af sagkyndige retsmedlemmer er Justitsministeriet enig med Retsplejerådet i, at der er behov for at indhøste yderligere erfaringer med de gældende regler, og at der således ikke på nuværende tidspunkt er anledning til at overveje ændringer i disse.

3. Økonomiske og administrative konsekvenser for det offentlige

Lovforslaget vil kunne medføre, at retterne fremover vil blive forelagt flere spørgsmål angående syn og skøn og fremlæggelse af sagkyndige erklæringer. Forslaget vil dermed i begrænset omfang kunne give anledning til et øget ressourcforbrug ved domstolene, herunder f.eks. ved udpegning af flere skøns mænd eller udmeldelse af nyt syn og skøn. I de tilfælde, hvor parterne vælger at indhente og fremlægge ensidigt indhentede sagkyndige erklæringer i stedet for syn og skøn, vil det endvidere være nærliggende, at dette kombineres med en udvidet brug af sagkyndige retsmedlemmer. Dette vurderes dog ikke at medføre økonomiske eller administrative omkostninger for det offentlige af betydning.

Lovforslaget vurderes derudover at kunne medføre øgede sagsomkostninger i navnlig civile sager, herunder f.eks. hvis der gennemføres syn og skøn ved flere skøns mænd, gennemføres et nyt syn og skøn, eller hvis det aftales at inddrage ensidigt indhentede sagkyndige erklæringer i bevisførelsen. I de tilfælde, hvor den ene eller begge parter i sagen er meddelt fri proces, vil lovforslaget derfor kunne medføre merudgifter for det offentlige. Lovforslaget vurderes dog kun at få betydning for ganske få sager, hvor den ene eller begge parter er meddelt fri proces, og forslaget vurderes derfor ikke at medføre økonomiske konsekvenser for det offentlige af betydning.

4. Økonomiske og administrative konsekvenser for erhvervslivet mv.

Lovforslaget vurderes at kunne medføre øgede sagsomkostninger for parterne i navnlig visse civile sager, herunder f.eks. hvis der gennemføres syn og skøn ved flere skøns mænd, gennemføres et nyt syn og skøn, eller hvis det aftales at inddrage ensidigt indhentede sagkyndige erklæringer i bevisførelsen.

5. Administrative konsekvenser for borgerne

Lovforslaget har ingen administrative konsekvenser for borgerne.

6. Miljømæssige konsekvenser

Lovforslaget har ingen miljømæssige konsekvenser.

7. Forholdet til EU-retten

Lovforslaget indeholder ikke EU-retlige aspekter.

8. Hørte myndigheder og organisationer mv.

Retsplejerådets betænkning nr. 1558/2016 har i perioden fra den 19. maj til den 1. juli 2016 været sendt i høring hos følgende myndigheder og organisationer mv.:

Østre Landsret, Vestre Landsret, Sø- og Handelsretten, byretterne, Domstolsstyrelsen, Den Danske Dommerforening, Dommerfuldmægtigforeningen, Rigsadvokaten, Rigspolitiet, Aalborg Universitet, ADIPA (Association of Danish Intellectual Property Attorneys), Advokatrådet, Akademikerne Centralorganisation, Danmarks Jurist- og Økonomforbund, Danmarks Rederiforening, Dansk Arbejdsgiverforening, Dansk Byggeri, Dansk Ejendomsmæglerforening, Dansk Erhverv, Dansk Industri, Dansk InkassoBrancheforening, Dansk Journalistforbund, Danske Advokater, Danske Insolvensadvokater, Danske Mediers Forum, Danske Speditører, Det Danske Voldgiftsinstitut, Fagligt Fælles Forbund 3F, Finans og Leasing, Finansrådet, Forbrugerrådet, Forbrugeombudsmanden, Forenede Danske Motorejere (FDM), Foreningen af Offentlige Anklagere, Foreningen af Statsadvokater, Foreningen af Statsforvaltningsdirektører, Foreningen af Statsforvaltningsjurister, Forsikring og Pension, FSR – Danske Revisorer, Funktionærernes og Tjenestemændenes Fællesråd, HK/Danmark, Håndværksrådet, Institut for Menneskerettigheder, Kommunernes Landsforening, Konkurrence- og Forbrugerstyrelsen, Københavns Retshjælp, Københavns Universitet, Landsforeningen af Forsvarsadvokater, Landsorganisationen i Danmark, Liberale Erhvervs Råd, Politiforbundet i Danmark, Politidirektørforeningen, Realkreditforeningen, Retspolitisk Forening, Syddansk Universitet, TEKNIQ Installatørernes Organisation, Voldgiftsnævnet for Bygge- og Anlægsvirksomhed og Århus Retshjælp.

9. Sammenfattende skema

	Positive konsekvenser/mindreudgifter (hvis ja, angiv omfang)	Negative konsekvenser/merudgifter (hvis ja, angiv omfang)
Økonomiske konsekvenser for stat, kommuner og regioner	Ingen	Ingen af betydning
Administrative konsekvenser for stat, kommuner og regioner	Ingen	Ingen af betydning
Økonomiske konsekvenser for erhvervslivet	Ingen af betydning	Øgede sagsomkostninger ved yderligere brug af sagkyndige beviser
Administrative konsekvenser for erhvervslivet	Ingen	Mulig håndtering af eksisterende lån i ny konstruktion, og administrationsomkostninger pga. indberetningskrav (mindre tilpasninger).
Administrative konsekvenser for borgerne	Ingen af betydning	Ingen af betydning
Miljømæssige konsekvenser	Ingen	Ingen
Forholdet til EU-retten	Lovforslaget indeholder ikke EU-retlige aspekter	

Bemærkninger til lovforslagets enkelte bestemmelser

Til § 1

Til nr. 1

Det fremgår af retsplejelovens § 182, at hvert vidne afhøres for sig, og at et vidne ikke må påhøre forklaringer af andre vidner, skønsmænd eller parter, medmindre andet bestemmes af retten.

Det foreslås at tilføje i § 182, at hovedreglen om, at vidner ikke må påhøre bl.a. andre vidners forklaringer, fraviges i de særlige tilfælde, der er omfattet af den foreslåede nye § 209 a, stk. 2.

Det følger således af denne bestemmelse, at hvis parterne med rettens tilladelse fører "egne" sagkyndige vidner som supplement til eller i stedet for syn og skøn, kan de sagkyndige vidner overvære afhøringen af hinanden og/eller den udpegede skønsmand, medmindre retten bestemmer andet, jf. nærmere bemærkningerne til den foreslåede nye § 209 a, stk. 2 (lovforslagets § 1, nr. 4).

Til nr. 2

Det fremgår af retsplejelovens § 198, stk. 1, at retten tager skridt til at udpege en eller flere skønsmænd, når retten har modtaget spørgsmålene fra parterne.

Det foreslås, at bestemmelsen ændres, således at det tilføjes, at retten efter omstændighederne kan beslutte at udpege flere skønsmænd til at vurdere det eller de samme spørgsmål fra parterne.

Det forudsættes, at retten kun træffer bestemmelse herom, hvis en af parterne eller begge anmoder om det. I så fald må retten vurdere, om det på grundlag af skønstemaets karakter er rimeligt fra starten at udpege to (eller eventuelt flere) skønsmænd for at få sagen bedre oplyst. Der kan herved lægges vægt på, om der kan udpeges skønsmænd med forskellige fagligt anerkendte tilgange til det pågældende tema, mens det forhold, at "to par øjne ser bedre end ét", ikke i sig selv kan være tilstrækkelig anledning til at udpege flere skønsmænd.

Hvis kun den ene part ønsker flere skønsmænd til at besvare det samme spørgsmål, bør det endvidere indgå i vurderingen, om sagen skønnes at kunne "bære" den fordyrelse, der vil ligge i at udpege flere skønsmænd, enten fordi den vedrører betydelige værdier, eller fordi den i øvrigt har vidtrækkende betydning for parterne.

Hvis der udpeges to eller flere skønsmænd inden for samme fagområde til at besvare det/de samme spørgsmål, bør skønsmændene tilstræbe at kunne afgive en fælles erklæring, hvori de klart gør rede for, på hvilke punkter de er enige og uenige. Skønsmændene kan dog også vælge at afgive hver sin erklæring, hvis det konkret er det mest hensigtsmæssige. Muligheden for at afgive en fælles erklæring følger allerede af den gældende bestemmelse i retsplejelovens § 204, som ikke foreslås ændret.

Den foreslåede tilføjelse til § 198 vil også finde anvendelse i straffesager, jf. retsplejelovens § 210, stk. 2, der ikke ændres.

Til nr. 3

Det fremgår af retsplejelovens § 209, at det ikke udelukker fornyet syn og skøn over samme genstand ved de samme eller, når retten finder det hensigtsmæssigt, andre skønsmænd, at syn og skøn har fundet sted.

Efter den foreslåede bestemmelse videreføres den gældende regel. Det foreslås herudover at anføre i loven, hvilke forhold retten kan lægge vægt på ved vurderingen af, om der bør udmeldes en ny skønsmænd til at vurdere det samme faktum på ny til brug for bevisvurderingen.

Efter retspraksis på grundlag af den gældende § 209 i retsplejeloven kan en parts indsigelser mod den første skønserklæring efter omstændighederne føre til, at nyt syn og skøn udmeldes ved en anden skønsmænd. Det gælder navnlig, hvis den første skønserklæring må formodes at være fejlbehæftet, ufuldstændig og/eller indholdsmæssigt uklar i en sådan grad og på så væsentlige punkter, at det er usikkert, om erklæringen opfylder de faglige krav, som er nødvendige for, at den kan opfylde sit formål.

Hvis fejlene ikke har denne karakter, vil det ofte være tilstrækkeligt at stille supplerende spørgsmål til skønsmænd, jf. retsplejelovens § 205 (som ikke foreslås ændret), hvilket normalt også vil være den hurtigste og billigste løsning. Er der f.eks. blot tale om en beregningsfejl, der skal rettes, kan det ske under en afhøring i retten eller ved supplerende spørgsmål til skønsmænd, og det samme gælder som regel, hvis der alene er tale om uklarheder i den første skønserklæring. Hvis der alene ønskes en ny vurdering baseret på nogle andre økonomiske beregningsforudsætninger, kan det også være tilstrækkeligt at stille supplerende spørgsmål herom til den første skønsmænd.

Denne praksis forudsættes videreført, jf. herved ordene ”under hensyn til fremførte indsigelser og andre muligheder for at få skønstemaet yderligere belyst” i 2. pkt.

Det foreslåede 2. pkt. om fornyet syn og skøn ved andre skønsmænd åbner herudover som noget nyt mulighed for, at retten kan tillade nyt syn og skøn ved en anden skønsmænd, hvis der er rimelig grund til at antage, at en anden skønsmænd vil kunne konkludere væsentligt anderledes, og hvis sagen skønnes at kunne ”bære” den fordyrelse, det indebærer at indhente en ny skønserklæring ved en anden skønsmænd, jf. herved ordene ”eller [under hensyn] til sagens og skønstemaets karakter”. Der kan herved lægges vægt på, at

sagen vedrører betydelige værdier, eller at den i øvrigt har vidtrækkende betydning for parterne.

Den udvidede mulighed for at få udmeldt nyt syn og skøn ved en ny skønsmænd angår således navnlig tilfælde, hvor retten finder det sandsynligt, at den første skønsmænds konklusioner kan være udslag af en faglig tilgang til emnet, som ikke er ”enerådende” eller uimodsagt inden for det pågældende fag, dvs. at der er ”flere skoler”. Det vil naturligvis ikke være nok, at en part er uenig i skønserklæringens konklusioner, og det vil således heller ikke i sig selv være nok, at parten kan henvise til en ensidigt indhentet sagkyndig erklæring, som anfægter den første skønsmænds konklusioner. Indsigelserne må være yderligere underbygget, navnlig således at det sandsynliggøres over for retten, at der er ”flere skoler” inden for faget, og at dette kan have betydning for skønnet.

Det er generelt forudsat, at en part ligesom i dag bl.a. kan fremlægge ensidigt indhentede sagkyndige erklæringer til belysning af partens indsigelser mod den første skønserklæring og dermed af, om der er grundlag for at udmelde nyt syn og skøn ved en anden skønsmænd.

Retten vil kunne gribe ind over for useriøse indsigelser mv., jf. herved retsplejelovens § 152 a med henvisning til artikel 6 i Den Europæiske Menneskerettighedskonvention (EMRK) om behandling af sagen inden for en rimelig frist, § 341 om overflødig bevisførelse samt § 358, stk. 3, sammenholdt med § 353, stk. 4, om begæringer om yderligere bevisførelse, der fremsættes efter det forberedende retsmøde. Efter § 318, stk. 2, kan retten endvidere tillægge det betydning for omkostningsfordelingen i sagen, hvis en part ikke medvirker til at fremme sagen med fornøden hurtighed og undgå unødige sagsskridt, jf. bestemmelsen herom i § 336 a. Disse bestemmelser foreslås ikke ændret.

Den foreslåede ændring vil også finde anvendelse i straffesager med de ændringer, der følger af forholdets natur, jf. herved retsplejelovens § 210, stk. 2, der ikke ændres.

Til nr. 4

Det foreslås, at der i retsplejeloven indsættes en ny § 209 a, der åbner mulighed for, at parterne i borgerlige sager med rettens tilladelse kan vælge at supplere eller erstatte bevisførelse i form af syn og skøn med sagkyndige erklæringer, som parterne hver især indhenter, efter at retssagen er anlagt.

Med det foreslåede *stk. 1* åbnes der således mulighed for, at retten i en borgerlig sag efter fælles anmodning fra sagens parter kan tillade, at parterne som supplement til eller i stedet for optagelse af syn og skøn fremlægger erklæringer,

som parterne hver især indhenter fra sagkyndige om konkrete forhold af teknisk, økonomisk eller lignende karakter.

Det er efter stk. 1 en forudsætning for, at syn og skøn kan erstattes af eller suppleres med ensidigt indhentede erklæringer, at parterne er enige om det, idet det herved er forudsat, at udtrykket ”parternes fælles anmodning” også omfatter tilfælde, hvor parterne forud for retssagen bindende har aftalt, at de ved en eventuel retstvist mellem dem (med rettens tilladelse) skal kunne anvende ensidigt indhentede sagkyndige erklæringer i stedet for eller som supplement til syn og skøn.

Er der mere end to parter i sagen, og vil det pågældende bevistema alene kunne berøre retsstillingen for nogle af parterne, behøver kun disse parter at være enige om at anmode om tilladelse til at bruge ensidigt indhentede erklæringer mv. Det er ikke fundet nødvendigt at anføre dette udtrykkeligt i bestemmelsen.

Bestemmelsen vil i praksis navnlig tage sigte på tilfælde, hvor der er rimelig grund til at antage, at forskellige skønsmande ville kunne konkludere væsentligt forskelligt på grund af forskellige faglige tilgange, som hver især er anerkendte inden for det pågældende fagområde, og hvor parterne finder, at sagen (på grund af dens værdi eller videregående betydning) kan ”bære” den fordyrelse, det typisk vil indebære, at der indhentes mere end én sagkyndig erklæring om det samme spørgsmål.

Ved rettens vurdering af, om tilladelse bør gives, må der lægges meget betydelig vægt på parternes enighed, og selv om retten eventuelt forudser, at man reelt kan blive tvunget til at afgøre sagen ud fra bevisbyrde-regler, kan retten kun opfordre parterne til (også) at tilvejebringe syn og skøn, jf. herved retsplejelovens § 339, stk. 3 (som ikke foreslås ændret).

Der vil dog kunne forekomme tilfælde, hvor hensynet til sagens fremme taler afgørende imod den ønskede fravigelse af reglerne om syn og skøn, samt tilfælde, hvor retten også vil afslå en begæring om optagelse af syn og skøn, jf. retsplejelovens § 196, fordi denne bevisførelse skønnes ikke at have betydning for afgørelsen af sagen eller at kunne undværes (f.eks. i en boligretssag, hvor retsmedlemmerne er i stand til selv at tage stilling til de rejste spørgsmål i forbindelse med en besigtigelse).

Parternes anmodning om tilladelse efter den foreslåede ordning til at fravige reglerne om syn og skøn eller supplere syn og skøn med anvendelse af egne sagkyndige erklæringer skal normalt fremsættes senest i det forberedende møde eller 4 uger efter rettens meddelelse om, at der ikke skal holdes et forberedende møde, jf. retsplejelovens § 353, stk. 4 (som ikke foreslås ændret).

Den foreslåede bestemmelse angår sagkyndige erklæringer, der indholdsmæssigt svarer til syn og skøn, dvs. som indebærer en besigtigelse og/eller beskrivelse samt vurdering af et konkret faktisk forhold, som er genstand for bevisførelse under sagen. Bestemmelsen angår således ikke sagkyndige erklæringer af generel karakter, der afgives uden konkret undersøgelse af genstande eller personer, men på grundlag af foreliggende almen viden. Som eksempler herpå kan nævnes erklæringer/responsa fra brancheorganisationer om handelspraksis eller kutymen på et bestemt område eller fra et teknisk institut eller lignende om generelle tekniske forhold. Sådanne generelle sagkyndige erklæringer indhentes ofte til brug for retssager, også efter at sagen er anlagt, og der foreslås ingen ændringer heri.

Det er forudsat, at den foreslåede bestemmelse heller ikke berører indhentelse og brug af sagkyndige erklæringer, der har et særligt lovmæssigt grundlag og ikke kan anses som ensidigt indhentede erklæringer som dette udtryk anvendes i civilprocessen. Det gælder navnlig udtalelser fra Retslægerådet, Arbejdsmarkedets Erhvervs sikring og Det Veterinære Sundhedsråd, som er karakteriseret ved, at der er tale om erklæringer, der afgives af en offentlig myndighed uafhængigt, objektivt og neutralt og i et vejledende øjemed. Sådanne erklæringer kan således – som hidtil – ikke nægtes fremlagt med den begrundelse, at de er ensidigt indhentede, jf. herved afgørelsen refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 2004.1847 H.

Kriteriet ”forhold af teknisk, økonomisk eller lignende karakter” indebærer i øvrigt ikke anden begrænsning, end at juridiske responsa om dansk ret falder uden for. Sådanne erklæringer om den juridiske bedømmelse af visse forhold kan inddrages til brug for den juridiske argumentation, men ikke i sagen i øvrigt, jf. den foreslåede § 341 a, stk. 2 (lovforslaget § 1, nr. 6).

Når retten har givet tilladelse til at fravælge eller supplere syn og skøn, kan parterne indhente og fremlægge skriftlige erklæringer fra sagkyndige, som de selv udpeger. Parterne kan naturligvis give hinanden indflydelse på de spørgsmål, der stilles til den sagkyndige, for derved at søge at styrke erklæringens bevismæssige værdi, men parterne er ikke forpligtet hertil. Der skal altid indhentes en skriftlig erklæring, og det vil således – ligesom ved syn og skøn i borgerlige sager – ikke være muligt at afhøre en sagkyndig i retten, uden at den pågældende først har udarbejdet en skriftlig erklæring.

I tilfælde, hvor en part har fri proces, følger det af retsplejelovens § 332, stk. 2 (som ikke foreslås ændret), at retten kan pålægge den part, der har fri proces, helt eller delvis at erstatte statens udgifter ved den fri proces, i det omfang udgifterne ikke pålægges modparten, hvis sagens forhold, herunder som disse er efter udfaldet af sagen, taler for det. Denne bestemmelse kan efter omstændighederne anvendes i tilfæl-

de, hvor den part, der har fri proces, har foranstaltet en bevisførelse af tvivlsom værdi. Det forhold, at man kunne have valgt at bruge sædvanligt syn og skøn under sagen, vil dog ikke i sig selv være tilstrækkeligt grundlag for at pålægge parten selv at dække udgifter til ensidigt indhentede erklæringer.

De almindelige vidneregler finder anvendelse ved afhøring af den sagkyndige i retten, herunder retsplejelovens § 183, hvorefter modparten skal have adgang til at modafhøre den sagkyndige. Det foreslås dog i *stk. 2*, at udgangspunktet i § 182 om, at vidner ikke må påhøre bl.a. andre vidners eller skønsmænds afhøring, fraviges i de omhandlede tilfælde, således at de sagkyndige – i lighed med, hvad der gælder ved afhøring af skønsmænd, jf. retsplejelovens § 206, stk. 3 – som udgangspunkt kan påhøre afhøringen af hinanden og af eventuelle skønsmænd og – med rettens tilladelse – kan rådføre sig med hinanden, inden de svarer. Der henvises herom endvidere til den foreslåede ændring af § 182 (lovforslagets § 1, nr. 1).

Det foreslås i *stk. 3*, at Domstolsstyrelsen (i lighed med, hvad der gælder ved syn og skøn, jf. retsplejelovens § 204, stk. 3) kan fastsætte regler om, at sagkyndige erklæringer som nævnt i *stk. 1* skal afgives på særlige blanketter og at erklæringen skal fremsendes til retten i et særligt format, herunder digitalt. Det bemærkes dog i den forbindelse, at den gradvise indførelse af et digitalt sagsbehandlingssystem i borgerlige retssager vil indebære, at alle dokumenter, som de involverede i en retssag sender til hinanden og retten, fremover som udgangspunkt vil skulle meddeles digitalt.

Til nr. 5

Det fremgår af retsplejelovens § 316, at som sagsomkostninger erstattes de udgifter, der har været fornødne til sagens forsvarlige udførelse.

Det foreslås, at det i bestemmelsen tilføjes, at sagens parter hver især skal bære egne honoraromkostninger mv. til ensidigt udpegede sagkyndige i tilfælde, hvor parterne i henhold til den foreslåede nye § 209 a (lovforslagets § 1, nr. 4) med rettens tilladelse har valgt at supplere eller erstatte syn og skøn om sagens bevisspørgsmål med ensidigt indhentede sagkyndige erklæringer/egne sagkyndige vidner.

Reglen indebærer, at parterne i disse særlige tilfælde selv må betale for den sagkyndige bistand, de har valgt at indhente, uden hensyn til, hvem der vinder sagen.

Forsøg på trænering af sagen med overflødige spørgsmål til en sagkyndig vil dog efter omstændighederne kunne medføre, at modparten har krav på at få erstattet udgifter til imøde-

gæelse heraf, jf. retsplejelovens § 318, som ikke foreslås ændret.

Til nr. 6

Det foreslås, at der i retsplejeloven indsættes en ny § 341 a, der – sammen med den foreslåede § 209 a (lovforslagets § 1, nr. 4) – regulerer spørgsmålet om parters adgang til at fremlægge ensidigt indhentede sagkyndige erklæringer om konkrete faktiske forhold mv. til brug for bevisførelsen og fremlæggelse af juridiske responsa mv. om dansk ret til brug for den juridiske argumentation.

Det foreslås således med *stk. 1*, at det i overensstemmelse med nyere retspraksis fastsættes i loven, at ensidigt indhentede sagkyndige erklæringer om konkrete tekniske, økonomiske eller lignende forhold som udgangspunkt kan fremlægges til brug for bevisførelsen, hvis erklæringen er indhentet, før retssagen blev anlagt, dvs. før indgivelse af stævning, jf. *stk. 1*, 1. pkt. Det er ikke en betingelse, at der er begæret eller udmeldt syn og skøn efter reglerne herom. I praksis vil der dog normalt være tale om, at sådanne erklæringer fremlægges som grundlag for en syn- og skønsforretning, eventuelt begæret af modparten.

Det foreslås i *stk. 1*, 2. pkt., at modparten i de tilfælde, hvor den anden part fremlægger en ensidigt indhentet erklæring, som er fremskaffet før sagsanlægget, kan fremlægge en ensidigt indhentet ”moderklæring”, dvs. en erklæring om de samme forhold, selv om det først har været muligt at indhente moderklæringen efter sagsanlægget.

Formålet hermed er navnlig at stille parterne lige med hensyn til deres muligheder for at etablere et udbygget og oplyst grundlag for skønsforretningen og for efter behov at redegøre for deres syn på de omtvistede spørgsmål over for skønsmanden. Adgangen til at fremlægge en ”moderklæring” er dog ikke begrænset til tilfælde, hvor der skal foretages syn og skøn, men gælder generelt i tilfælde, hvor modparten er blevet bekendt med den ensidigt indhentede erklæring så sent, at der ikke har været mulighed for at indhente ”moderklæringen” før sagsanlægget, eller hvor det i øvrigt helt indtil sagsanlægget har fremstået så uvist for modparten, om stævning ville blive indgivet, at det ville være urimeligt at lægge vægt på, at modparten rent tidsmæssigt kunne have nået at indhente ”moderklæringen” før sagsanlægget.

I retspraksis er det fastslået, at en skønsmand, der er udmeldt efter reglerne om syn og skøn, som udgangspunkt skal kunne basere sin besvarelse af spørgsmålene på kendskab til alt materiale, som er fremlagt i sagen, medmindre materialet må antages at være uden betydning for besvarelsen af skønsmaterialet, eller materialet indebærer en risiko for utilbørlig påvirkning af skønsmandens besvarelse af spørgsmålene. Den foreslåede bestemmelse regulerer ikke dette spørgsmål.

Tilladelse til at fremlægge en ensidigt indhentet erklæring som bevis indebærer således ikke automatisk, at erklæringen også til sin tid skal medsendes til en eventuel skønsmand. Dette er et selvstændigt spørgsmål, men der kan dog efter omstændighederne være en tæt sammenhæng mellem, om der er grundlag for at fravige udgangspunktet om, at ensidigt indhentede erklæringer, der er indhentet før sagsanlæg, kan fremlægges som bevis, jf. nedenfor, og om der er grundlag for at fravige det nævnte udgangspunkt om, at skønsmændens besvarelse af skønstemaet skal baseres på kendskab til alle sagens akter.

I øvrigt må parterne gå frem efter reglerne om syn og skøn, når sagen er anlagt, medmindre de er enige om at bruge den foreslåede adgang til med rettens tilladelse at supplere eller erstatte syn og skøn med fremlæggelse af ensidigt indhentede erklæringer, jf. herved den foreslåede § 209 a.

Den foreslåede bestemmelse regulerer – ligesom den foreslåede § 209 a (lovforslagets § 1, nr. 4) – fremlæggelse af sagkyndige erklæringer, der svarer til syn og skøn, dvs. som indebærer en besigtigelse og/eller beskrivelse samt vurdering af et konkret faktisk forhold, som er genstand for bevisførelse under sagen.

Bestemmelsen angår således ikke sagkyndige erklæringer af generel karakter, der afgives uden konkret undersøgelse af genstande eller personer, men på grundlag af foreliggende almen viden, herunder f.eks. responsa fra brancheorganisationer om handelspraksis eller kutymer på et bestemt område eller erklæringer fra et teknisk institut eller lignende om generelle tekniske forhold. Sådanne generelle sagkyndige erklæringer indhentes jævnligt til brug for retssager, også efter at sagen er anlagt, og der foreslås ingen ændringer heri. Bestemmelsen angår heller ikke rene faktumgengivelser som f.eks. et kort eller rids over et omstridt byggeprojekts placering i forhold til andre bygninger.

Bestemmelsen angår kun ensidigt indhentede erklæringer, dvs. erklæringer, som er indhentet uden at inddrage modparten og eventuelt retten.

Det er uden betydning, hvem der har afgivet erklæringen.

Anvendelsen af kriteriet ”forhold af teknisk, økonomisk eller lignende karakter” i stk. 1 indebærer alene en afgrænsning over for juridiske responsa om dansk ret, jf. stk. 2. Der kan således være tale om erklæringer om ethvert faktisk forhold, som sagen angår, og bestemmelsen omfatter dermed f.eks. lægeerklæringer, erklæringer fra tekniske rådgivere og økonomiske analyser, eksempelvis om prisniveauer eller markedsmæssige konsekvenser af visse dispositioner.

For så vidt angår juridiske responsa om udenlandsk ret, vil der, når det har betydning for sagen, ofte være et stort praktisk behov for at få retstilstanden i det pågældende land nærmere belyst. Responsa herom, der er indhentet på betryggende måde, forudsættes at kunne fremlægges efter reglen i stk. 1, idet de normalt kan sidestilles med erklæringer om faktiske forhold.

Bestemmelsen i stk. 1 indebærer, at det ikke er til hinder for at fremlægge en ensidigt indhentet sagkyndig erklæring, at dens bevisværdi ofte kan være ret begrænset netop på grund af, at den er ensidigt indhentet. En part kan således som udgangspunkt fremlægge alt, som har dannet baggrund for sagsanlægget eller den nedlagte påstand, men i overensstemmelse med retspraksis foreslås det, at retten dog kan nægte fremlæggelse af de omhandlede erklæringer og ”moderklæringer”, hvis erklæringens indhold, omstændighederne ved dens tilblivelse eller andre forhold giver grundlag for at fravige det klare udgangspunkt. Retten må afgøre konkret, om dette er tilfældet.

Erklæringens indhold vil navnlig tale imod fremlæggelse, hvis indholdet er klart irrelevant for sagen. Derimod vil det være uden betydning, at erklæringens indhold ikke kun er ”teknisk”, men også omfatter en vurdering (et skøn). Det vil også være uden betydning, at erklæringen angår de samme forhold, som et udmeldt syn og skøn skal dreje sig om.

Omstændighederne ved erklæringens tilblivelse vil f.eks. tale imod fremlæggelse, hvis erklæringen må anses for at være faktisk eller videnskabeligt uvederhæftig eller lignende (”bestillingsarbejde”), således at den er helt uden bevismæssig værdi. Selve det forhold i sig selv, at der er en nær tidsmæssig sammenhæng mellem partens modtagelse af den sagkyndige erklæring og sagsanlægget, er uden betydning, idet det netop er karakteristisk for indhentelse af sagkyndige erklæringer som led i forberedelsen af et sagsanlæg, at parten måske nok kan være overbevist om at have et krav, men har behov for at undersøge, om det kan bevises, og hvor stort kravet er.

Det er forudsat, at udgifter til en ”moderklæring”, jf. stk. 1, 2. pkt., ligesom udgifter til erklæringer, der er ensidigt indhentet før sagsanlægget (og altså dermed ikke er udmeldt af retten), ikke kan fås dækket som sagsomkostninger efter retsplejelovens § 316. Det bemærkes herved, at i sager om erstatningskrav gælder, at en skadelidts udgifter til nærmere undersøgelse af skaden i skadeskonstaterende, -afværgende eller -udbedrende øjemed er omfattet af den erstatningsansvarliges pligt til at erstatte det fulde tab (bortset fra et forsikringssselskabs udgifter til at opføre skaden, herunder udgifter til en ekstern sagkyndig), jf. afgørelsen refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 2008.982H.

Til nr. 7

Det fremgår af retsplejelovens § 353, stk. 1, at retten i indkaldelsen til et forberedende retsmøde skal angive, hvilke spørgsmål der skal drøftes på mødet. Bestemmelsen indeholder desuden en ikke udtømmende liste over emner, som det vil kunne være relevante at drøfte.

Det foreslås, at det udtrykkeligt tilføjes i bestemmelsen i nr. 13, at retten i indkaldelsen til et forberedende retsmøde kan angive, at en anmodning fra sagens parter om tilladelse til at supplere eller erstatte syn og skøn med ensidigt indhentede sagkyndige erklæringer mv. skal drøftes på mødet.

En anmodning om tilladelse til at supplere eller erstatte syn og skøn med ensidigt indhentede sagkyndige erklæringer skal senest fremsættes på det forberedende retsmøde. Har retten meddelt, at der ikke skal holdes et forberedende møde, vil anmodninger om syn og skøn og/eller anmodninger fra parterne om tilladelse til at supplere eller erstatte syn og skøn med ensidigt indhentede erklæringer normalt skulle fremsættes senest 4 uger efter rettens meddelelse, jf. § 353, stk. 4 (som ikke foreslås ændret).

Til § 2

Det foreslås, at loven træder i kraft den 1. juli 2017.

Da der ikke foreslås en overgangsbestemmelse i loven, vil de foreslåede regler om udvidet mulighed for anvendelse af syn og skøn og fremlæggelse af sagkyndige beviser således også kunne anvendes i sager, der verserer ved lovens ikrafttræden.

Retten bør dog i forbindelse med vurderingen af, om de nye regler skal finde anvendelse i verserende sager, nøje inddrage det omkostningsmæssige aspekt herved, herunder hensynet til at sikre sagens fremdrift. Det forudsættes i den forbindelse, at sådanne hensyn som udgangspunkt vil blive tillagt større vægt, jo længere fremskreden sagens behandling er.

Til § 3

Bestemmelsen angår lovens territoriale gyldighed og fastslår, at loven ikke gælder for Færøerne og Grønland.

Lovforslaget sammenholdt med gældende ret

Gældende formulering

§ 182. Hvert vidne afhøres for sig. Et vidne må ikke påhøre forklaringer af andre vidner, skønsmænd eller parter, medmindre andet bestemmes af retten.

§ 198. Når retten i en borgerlig sag har modtaget spørgsmålene fra parterne, tager retten skridt til at udpege en eller flere skønsmænd.

Stk. 2-4. ---

§ 209. At syn og skøn har fundet sted, udelukker ikke fornyet syn og skøn over samme genstand ved de samme eller, når retten finder det hensigtsmæssigt, andre skønsmænd

§ 316. Som sagsomkostninger erstattes de udgifter, der har været fornødne til sagens forsvarlige udførelse. Udgifter til advokatbi-

Lovforslaget

I retsplejeloven, jf. lovbekendtgørelse nr. 1255 af 16. november 2015, som ændret senest ved lov nr. 377 af 27. april 2016, foretages følgende ændringer:

1. I § 182, 2. pkt., indsættes efter »retten«: », jf. dog § 209 a, stk. 2«.

2. I § 198, stk. 1, indsættes efter 1. pkt.:
»Finder retten det hensigtsmæssigt under hensyn til sagens og skønstemaets karakter, kan den udpege flere skønsmænd til at besvare samme spørgsmål.«

3. § 209 affattes således:
»§ 209. At syn og skøn har fundet sted, udelukker ikke fornyet syn og skøn over samme genstand ved de samme skønsmænd. Det samme gælder fornyet syn og skøn ved andre skønsmænd, når retten finder det hensigtsmæssigt under hensyn til fremførte indsigelser og andre muligheder for at få skønstemaet yderligere belyst eller til sagens og skønstemaets karakter.«

4. Efter § 209 indsættes:
»§ 209 a. Retten kan i en borgerlig sag efter fælles anmodning fra sagens parter tillade, at parterne som supplement til eller i stedet for optagelse af syn og skøn fremlægger erklæringer, som parterne hver især indhenter fra sagkyndige, om konkrete forhold af teknisk, økonomisk eller lignende karakter. Rettens tilladelse omfatter også sagens behandling i ankeinstansen.

Stk. 2. Ved afhøring af sagkyndige, der har afgivet de i stk. 1 nævnte erklæringer, kan de sagkyndige som udgangspunkt overvære afhøringen af hinanden og eventuelle skønsmænd, og retten kan give de sagkyndige lov til at rådføre sig med hinanden, inden de svarer.

Stk. 3. Domstolsstyrelsen kan fastsætte regler om, at erklæringer som nævnt i stk. 1 skal afgives på særlige blanketter, og at erklæringen skal fremsendes til retten i et særligt format, herunder digitalt.«

5. I § 316, stk. 1, indsættes efter 2. pkt.:

stand eller bistand fra en person, der i medfør af § 260, stk. 5, erhvervsmæssigt eller i medfør af § 260, stk. 6, repræsenterer en part, erstattes med et passende beløb, og øvrige udgifter erstattes fuldt ud.

Stk. 2. ---

§ 353. Retten indkalder parterne til et forberedende møde, medmindre retten finder det overflødigt. Retten angiver i indkaldelsen, hvilke spørgsmål der særligt skal drøftes på mødet, herunder

1. parternes stilling til sagens faktiske og retlige omstændigheder,
2. tilrettelæggelse af og tidsrammerne for en eventuel yderligere forberedelse,
3. tidspunktet for forberedelsens slutning og
4. tidspunktet for hovedforhandlingen samt eventuelt
5. formalitetsindsigelser,
6. henvisning af sagen til landsretten eller Sø- og Handelsretten, jf. §§ 226 og 227,
7. kollegial behandling, jf. § 12, stk. 3,
8. medvirken af sagkyndige, jf. § 20,
9. udsættelse af sagen, herunder for at afvente en administrativ eller retslig afgørelse, der vil kunne få indflydelse på sagens udfald, jf. § 345,
10. forelæggelse af præjudicielle spørgsmål for De Europæiske Fællesskabers Domstol,
11. opfordringer til en part om at meddele faktiske oplysninger,
12. anmodninger om pålæg om at fremlægge dokumenter eller andre beviser, jf. §§ 298-300,
13. anmodninger om syn og skøn, jf. § 196, eller indhentelse af sagkyndige erklæringer eller udtalelser fra organisationer eller myndigheder,
14. formulering af spørgsmål til skøns mænd, jf. § 197, sagkyndige, organisationer eller myndigheder,
15. indhentelse af skriftlige parts- eller vidneerklæringer, jf. § 297,
16. afhøringer af parter eller vidner før hovedforhandlingen, jf. § 340,
17. omkostninger, som sagen vil kunne give anledning til,
18. hovedforhandlingens tilrettelæggelse,
19. forligsmægling og

»Udgifter til sagkyndig bistand, der er indhentet med retens tilladelse i medfør af § 209 a, stk. 1, erstattes dog ikke.«

6. Efter § 341 indsættes:

»§ 341 a. Erklæringer om konkrete forhold af teknisk, økonomisk eller lignende karakter, som en part inden sagsanlægget har indhentet hos sagkyndige, kan fremlægges som bevis, medmindre erklæringens indhold, omstændighederne ved dens tilblivelse eller andre forhold giver grundlag for at fravige udgangspunktet. Har en part fremlagt en sådan erklæring, kan modparten under i øvrigt samme betingelser fremlægge en tilsvarende erklæring, selv om denne erklæring først har kunnet indhentes efter sagens anlæg.

Stk. 2. Erklæringer om bedømmelsen af juridiske forhold efter dansk ret, som en part har indhentet fra retskyndige, kan inddrages til brug for den juridiske argumentation, men ikke under sagen i øvrigt.«

7. I § 353, stk. 1, nr. 13, indsættes efter »§ 196,«: »tilladelse til bevisførelse efter § 209 a«.

20. alternativ konfliktløsning, herunder retsmægling.
Stk. 2. ---